

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXXIV. ÉVF. 1942.

JULIUS—OKTÓBER

4—5. FÜZET.

Vitéz nagybányai Horlhy István.

A világtörténelem legvéresebb és leghatalmasabb háborúja dül. Az európai szárazföld egy összefüggő harcszintér a francia partoktól a Kaukázusig és a Földközi tengertől az északi Jeges tengerig. Ázsiában az ősi kínai birodalom vívja élet-alál harcát a fajrokon japán néppel, miközben a „Felkelő nap” minden csodálatot kiérdemlő katonái egymásután kényszerítik térdre az angol és amerikai világhatalmak előretolt bástyáit. Afrika homoksivatagain német páncélosok ezrei nyomulnak a nilusi éléskamra felé. A hatalmas tengereken nincsen már egy biztonságos hely. A szárazföldet és a tengert borító légűrben a harci és bombázó gépek megszámlálhatatlan tömege zúg, cikázik halált és pusztulást hagyva maga után.

Ez lett hát a páriszkörnyéki és trianoni békeparancsok következménye. Az elvetett mag kikelt és alig húsz esztendő múlva tűzbe-vérbe borította az egész világot.

A szent istváni birodalom népe sem nézhette ölbetett kezével ezt a nagy világégést. Nekünk is volt és van leszámolni valónk. Nekünk is van visszafizetni való tartozásunk azért a halatlan igazságtalanságért, mely az ezer esztendő országot fel-darabolta.

Amikor ráánkzakadt a trianoni szomorú éjszaka; amikor ezer esztendő történelmünk legsötétebb, legvéstjóslobb fellegei borították be a magyar eget; amikor a Kárpátok övezte gyönyörű ország darabokra szakadt és prédára leső ellenség szaggatta, tépte a lefegyverzett, elesett nemzet testét; amikor a határokon innen és túl minden magyar ember tekintete a csonka roncs felé irányult, vajjon lesz-e, maradt-e benne anynyi élet, hogy valaha újra törzsévé válhasson egy országépítő

nemzetnek, amikor a régi nagy történelmi neveket viselők közül vártuk a szabadító, reményt nyújtó vezért; amikor az addig élen járók külföldön bujkáltak: a magyarok Istene Megváltót küldött ennek a népnek, mely már annyiszor bűnhődte meg a multat és jövődöt.

Jött a ma élő legnagyobb magyar! Jött a mi vérünkben való vér! Jött kicsiny serege élén a dicső vezér, hogy a magyar rónák tengerén kormányvesztette, meglékelten vergődő nemzet hajójára kitűzze a nemzeti szent trikolor, kóborló dögkeselyűk karmaiból kiragadja népét. Jött, hogy véres könnyeket töröljön, hogy önbizalmat adjon, hogy eltüntesse örökre a nemzet homlokáról a megbélyegző, lealacsonyító vörös csillag nyomát.

Sokszor hallottuk és halljuk azt a kijelentést, hogy fajtánkban van az egyetnemértés, a széthúzás átka. Egyben biztos vagyok: nincsen és nem lehet széles e hazában egyetlen egy magyar ki ne áldaná annak a Férfinek a nevét, ki a legnagyobb kétségbeesés, a legnagyobb gyász idején ragadta meg a nemzet lelkét, ébresztette fel kábultságából, győzte meg arról, hogy ezer esztendő dicsőséges multját, ezer esztendő államalkotó és fenntartó erejét, ezer esztendő kulturát és hagyományt nem pusztíthat el a trianoni vak gyűlölet örülete. Csak hinni, bizni akarni, dolgozni és áldozni kell, mert áll Buda és él magyar még!

A mindenható Isten nem engedte el ennek a vezérnek becsületes kezét. Az igazságnak győznie kellett az erőszak, a gyűlölet és igazságtalanság felett. Észak, Kelet, Dél leszakadt részei egymásután tértek és fognak visszatérni az édes Anya kebelére és a sír széléről visszarántott nemzet áldott imádságba foglalja a honmentő, dicső Vezér nevét.

A nemzet hálája nem késett. Módot keresett rá, hogy Kormányzója terhein könnyítsen. Komoly munkában és férfias erényekben megedzett, közszeretnek örvendő fiát állította az édes Apa mellé az ország legmagasabb közjogi Méltóságába. Nem gyöngé bábót, nem üres címet viselő lelket tett a legmagasabb helyre, hanem talpig férfit, talpig példaadó magyart.

Elszoktunk már attól, hogy magas polgári és közjogi méltóságokat viselő vezetőink a nemzet válságos napjaiban a küz-

dő hadsereg első vonalában nézzenek farkasszemet a biztos halállal. Azt hittük, hogy a mai gép- és anyagháború már nem kíván és nem kívánhat hasonló súlyos áldozatot. Azt hittük, hogy a Hunyadiak, a Bethlen Gáborok, Rákócziak, Tiszák hősi, dicső kora már a múltba vesző emlék, nem pedig megújuló, élő valóság.

Vitéz nagybányai Horthy István Magyarország kormányzóhelyettese, az egyik legfőbb közjogi Méltóság viselője, távol az orosz harctéren küzdő honvédeink első vonalába repülő gépén hősi halált halt.

A nemzet első, nagy apostoli Királyunk, Szent István napját ünnepelte, leborult a Szent Jobb előtt, melytől a ma váltságos idejében ihletést várt, irányt a pokoli zürzavarban, kiutat, melyen haladnia, melyet követnie kell. Megállott a nagy Honalapító szellemi ítélőszéke előtt, hogy számbavegye nemzeti lelkiismeretét, magyar faji öntudatát és becsületét. Míg zúgtak a harangok és az ájtatos százezrek megifjodott, felemelkedett lélekkel néztek az eljövendő megpróbáltatások felé, megjött a lesújtó, megrendítő hír, hogy az ország kormányzóhelyettese hősi halált halt.

Mélységes gyász sújtotta le az édes Apát, Anyát, özvegyet, pár éves kis fiut és velük együtt az egész magyar nemzetet.

Egy izig-vérig magyar fiatal vezér áldozta fel nemes életét, sokrahitatott, fiatal egyéniségét a becsület mezején a magyar férfi dicsőségért, a magyar katona hagyományos bátorságáért. Ugy érezte, hogy nem elég a diadalmas vezéri babérokoszorú, a nemzet hálájától övezett dícsfény, mely a Horthy nevet bearanyozta, hanem egyéni példamutatással és ha kei a halál hősi megvetésével is igazolnia kell az egyéni rátermettséget, a megérdemelt nemzeti bizalmat.

Akik hittünk és hittek Benne, ma megrendült lélekkel nézzük a bizonytalan jövőt. Ha lehetnek kételkedők, majd lelkiismeretük tükrében megjelenik a hős alakja, Ki készen volt a legnagyobb áldozatra is, Ki úgy halt meg, ahogy csak a hősök tudnak meghalni.

Ma már a kenderesi ősi családi sírbolt néma, csendes lakója. Csak dicső neve fénylik a magyar égen a hazáért hősi halált halt legnagyobbak legelső sorában.

Lelkiszemeink mély alázattal és hódolattal keresik Főméltóságú Kormányzó Urunkat, a legtöbbet veszített édes Apát. Ha van valahol igaz, őszinte részvét, ha a legsúlyosabb veszteségben van valahol igaz együttlézés, úgy az itt él a mi székely népiünk lelkében, kik nemcsak a nemzet dicső Kormányzóját, de a rabságban sínylődött nép megszabadítóját látjuk Ő Benne.

A hős Fiút visszaadni már nem tudja senki. Csak méltók lehetünk, csak méltóknak kell lennünk az Ő szellemi nagyságához: sziklaszilárd nemzeti egységgel. Ma ki kell üznünk a nemzet templomából minden gondolatot, mely az összetartás és egység rovására kufárkodik. Egy katona nemzet feltétlen hűségével és engedelmisségével álljunk az oldala mellett annak a férfinak, aki büszkeségét, életörömét, legkedvesebb fiát is fel tudta áldozni a nemzet javáért.

Dúl a leghatalmasabb világégés. Minden pillanatra fájdalmas, súlyos áldozatokat követel. Minden nemzet tekintete, reménysége az ő vezéreire csüng, kik lelkiismeretükön hordják százezrek életét, örömét és gyászát. Kire nézhetne, kiből bízhatna másban ez az annyi megpróbáltatáson átment nemzet, mint az ő hős Vezérére, az ő mélységes gyásszal sújtott nagy Urára.

Osak egy kérésünk van a magyarok Istenéhez: vigasztalja, őrizze meg, védje meg és tartsa meg nekünk a legnagyobb magyart, Főméltóságú Kormányzó Urunkat!

Szent-Iványi Gábor.

Dr. Böllőni Mikó Ferenc.

Neve — mindnyájunk őszinte fájdalomára — korán jutott gyászkeretbe; de a lélek, amely benne lakozott s érzéseit irányító, gondolatait megtermékenyítette és cselekedeteiben kivirágozott és sokszoros gyümölcsöt hozott, számot tart a halhatatlanságra.

Unitárius egyházunk történetében drága örökség maradt reá. Unokája volt annak a *Mikó Lőrinc*nek, aki egybegyűjtötte és kommentárral kísérte az egyház szervezeti törvényeit. Tette pedig ezt olyan korszakban, amikor egyházunk úgyszólván a lét és nemlét harcát vívta az abszolút osztrák kormány fenhatósága alatt. Boldog emléké nagyatyja szép családjában megvolt a nemes törekvés, hogy annak tagjai az életpályákon állandóan érdem szerint emelkedjenek s a bírói ranglétrán elérjék a legmagasabb polcot.

Ilyen környezetből indult el a mi barátunk és atyánkfia az élet nemes harcának megharcolására, szem előtt tartva mindenkor azt a családi szent hagyományt, amely unitárius és magyar szempontból egyaránt kötelez. Mint közvetlen elődei, ő is a jogi pályát választotta, amelyen az egyeneslelkűség, az erkölcsi tisztaság és a jellemzilárdság voltak mindvégig azok a vezérelvek, amelyeknek föltétlenül engedelmeskedett. Ugyanezeket az elveket tisztelte és megbecsülte másokban is, akiket baráti szívébe befogadott. A hivatali pályán elért sikereiről tanuskodnak kitüntetései és az a körülmény, hogy az igazságügyi minisztériumban évek hosszú során át a személyi ügyek referense volt, mint miniszteri tanácsos és utóbb, mint államtitkár. Egy pár évvel ezelőtt történt nyugalomba vonulása után egy darabig még szolgált, mint a könyvek és hírlapok központi ellenőrzésére létesített cenzura vezetője.

A trianoni sors idején tevékeny részt vett a csonkaországi unitárius egyház ügyeinek intézésében, mint az 1923-ban létesített Egyházi Igazgató Tanács világi elnöke. S ott is az a szempont vezette, hogy az ügyeket előkészítse és mérlegelje az anyaegyházzal való egyesülés idejére; ami azután ezelőtt két évvel a bécsi döntés után be is következett. Ő ennek az egész bonyolult ügynek a koronatanuja, aki mindjárt másnap (1940. aug. 31.) velem együtt aláírta azt a lemondó levelet, amely az ottani külön elnökség jogállását megszüntette. Túlboldog volt, hogy együtt jöhettünk Kolozsvárra, a csatlakozás törvénybe iktatása végett. S kitüntetésnek vette, amikor nemsokára a Kormányzói magas megbízatás alapján ismét itt lehetett a mi százados templomunkban a püspöki hűségeskü kivétele végett.

Társadalmi körében ragyogó emlékek egész raja maradt utána. S e mellett élénk tanuságot tettek azok a búcsúszavak, amelyek a temetési szertartás után a ravatal mellett elhangzottak.

Székelv szívének nemes lángolása a végsőig tudott hinni és remélni az isteni igazságosság diadalában s közben mindent megtett, hogy az ifjúság ügyét felkarolva, itt is, ott is őrszemeket állítson a munkába; de mindig csak a nyilvánvaló érdem és megbízhatóság alapján.

Es hol volt igazán otthon?... Abban a szép családban, amely életében odaadó szeretettel vette körül a pozsonyi díszes esküvőtől kezdve a farkasréti temetőig. Széplelkű felesége, fiánya s a körünkben serdülő unokák mind meg fogják becsülni a mocsoktalan, tiszta emléket, amit maga után hagy szent örökség gyanánt. Velök együtt mi is, az egyház nevében is, elsírattuk, mint az Unitárius Egyház tiszteletbeli főgondnokát, akinek a szíve a csonkaország ügyvezetésében is az egész unitárius anyaszentegyház javáért és boldogulásáért dobogott.

Isten országának hív munkása, az élet küzdelmei után, elpihent. A beszédes ajkak lecsukódtak. A csillogó szemek lezártak az örök álmra; de halhatatlan lelke továbbra is éretünk viaskodik. Vívja nemes harcát a régi határokért. Kegyeletünk kísérje, hálánk jutalmazza, hitünk biztassa és szeretetünk a síron túl is ölelje át nemes alakját soha meg nem szűnő baráti érzületével...

J. M.

Jó b két arca.

(Ótestamentumi teológiai tanulmány.)

Vendég érkezett egyszer egy híres teológiai doktorhoz. Amint bemutatkozott, hogy Dr. X. Y vagyok, megütötte a házigazda kis fiacskájának a fülét a doktori cím s odafordulva édesanyjához félhangosan azt kérdezte: „Anyu ez a doktor olyan-e, aki azt csinálja, hogy az emberek jobban érezzék magukat, vagy csak olyan doktor, mint apu?”

Ebben a jellemző kis tréfában sok és mély igazság rejtőzik, amit érdemes megszívlelni. Távol áll tőlem még a gondolata is annak, hogy életelvül azt fogadjam el, hogy annak van igaza, aki az életben legtöbb sikert ért el. Mégis tagadhatatlan, hogy egy vallásnak, egyháznak, sőt hajlandó vagyok e kérdés igazát a legszűkebb körre is vonatkoztatni, egy pap munkájának a sikere attól függ, hogy mennyiben járul hozzá ahhoz, hogy a befolyása alatt levők, szelleme, működése, tanítása folytán „jobban érezzék” magukat a szó nemesebb és teljes értelmében.

Valami ilyen felszabadító, megnyugtató élmény, életelv adása nélkül lehet az illető egyház ceremóniák, székesegyházak, könyvtárak birtokosa; a pap világi és egyházi méltóságok viselője, díszdoktoros, tudós tekintély, de nem lehet a lélek igazi pásztora.

Ez a hiány kevésbé vehető észre színes liturgiával dolgozó egyházak körében, mert ott sok minden önmagáért is beszél, azonban feltétlenül nyomasztólag nehezedik a magunkéhoz hasonló protestáns egyházak életmegnyilvánulására. Ha magunk vonakodunk észrevenni ezt az igazságot; észreveszik a reszketősek, a nazarénusok, az adventisták, baptisták, akik készségesen színesítik azt, amit mi túlegyszerűsítünk.

Ósi Andrásról írja egyháztörténelmünk, hogy fiai elvesz-

tésén addig búslakodott, addig olvasta a Bibliát, míg bánatában „feltalálta a szombatos vallást.”

Igen érdekes meglátása Kovács Imrének a „Néma forradalom” című munka szerzőjének, hogy a nép, amelyik ezen a világon kisémmizve érzi magát, reménye a társadalmi érvényesülésre, vagyonszerzésre nem lehet; néma rajongással a szekták karjaiba veti magát. Így keletkeztek a Nagy-Alföld nincstelenjei között egész nagy szektás közösségek, amelyek mind az andalító mákonyt, úgy szívják magukba e tanítások csillogó biztatásait.

E néhány, az életből vett példát minden filozófiai elmélet mellőzésével annak bizonyítására hoztam fel, hogy a jó és a rossz kérdése s főként annak személyi élményként való megtapasztalása az az erő, ami az Istennel szemben való közömbösésből a legtöbb embert kilendíti. Mindennapos tapasztalat életünkben, hogy marcona, kemény; cinikus, istentagadó emberek is hirtelen csapás, vagy élet szenvedés esetén Isten nevét emlegetik, néha káromkodó, néha imádságos hangulatban, de mindig a Tőle való függés érzetében.

Saját, egyéni életemben is akkor kezdtem e kérdések mélyebb összefüggésével foglalkozni, amikor megtanultam a bibliai igazságot, hogy sokszor „nevetés közben is fáj az ember szíve.”

A jó és rossz ezzel kapcsolatban a szenvedés kérdése, csak a hívő ember számára probléma. „Si est Deus unde malus?” mondja az ősi latin kérdés. Minden vallásnak, minden filozófiának egyik sarkalatos próbaköve az, hogy milyen feleletet ad erre a kérdésre? Jelen soraimban az Ótestamentum fejlődési menetén próbálom nagyon vázlatosan végigkísérni az idevonatkozó elgondolásokat, hogy aztán egyik legtipikusabb kifejlődési állomásán a Jób könyvében elemezzük kissé behatóbban, bár szintén csak vázlatosan, amennyire egy ilyen dolgozat keretei megengedik.

Az Ótestamentum vezető erkölcsi elve a próféták előtt a *talio törvénye*. Szemet szemért, fogat fogért, kéket kékért a jelszava. Kereszténynek nevezett korunkban szeretjük azt hinni, hogy a jézusi életelvek alapján régi túlhaladott álláspont a talio elve. Bizonyos vonatkozásokban tényleg vesztett érvényességéből, de akár a magán, akár az államok közti életet fi-

gyeljük, a korcsmai bicskázódásokból keletkezett pereket s azokat a bizonyos éjszakai megtorló támadásokat mind ez a szellem élteti. Sőt némelykor mintha a tálío elvét megelőző felfogás is felrémelne, amelyet így ír le a Genesis 4. r. 1.—9 verse; „Embert ölök egy vágásért, gyermeket egy horzsolásért.”

A tálío erkölcsi elve vallási síkon körülbelül abban nyert megtestesülést, hogy az egy, vagy a leghatalmasabb Istennek bemutatott áldozat ellenében az kiárasztja javait az áldozóra. Meghatározott számú és jellegű áldozat, vagy mondjuk jócselekedet után, ugyanannyi jó várható Istentől. Így jött létre rendre az Ótestamentumban a szövetség gondolata, melynek múltakra, ne irigykedjél a gonosztevőkre, mert hirtelen kivá-

Azok számára, akik ebben az elméletben kétségeskedtek biztatásul szolgált a 37. Zsoltár. „Ne bosszankodjál az elvetemültre, ne irigykedjél a gonosztevőkre, mert hirtelen levágnak, mint a fű s mint a gyenge növény elfonnyadnak.”

„Bízzál az Úrban és jót cselekedjél, hűségben élj. Gyönyörködjél az Úrban és megadja neked szíved kéréseit.

Csillapodjál le az Úrban és várjad Őt; ne bosszankodjál arra, akinek az útja szerencsés, se arra, aki álnok tanácsokat követ.

Mert az elvetemültek kivágattatnak, de akik az Urat várják, öröklik a földet.”

Mindez általánosságban igaz. A társadalomformáló erkölcsi erők alapvető természete szerint az igazság, a becsület az, amivel az ember embertársai megbecsülését kivívhatja s a társadalmi életben előbbre juthat. Ma is nagyobbára ezek az elvek a keresztény társadalom jóranevelő érvei.

Mégis nem kell-e sokszor feltennünk Jeremiással a kérdést: „Miért szerencsés az istentelenek útja s miért vannak mindnyájan békeességben a hitetlenkedők?” Jer. 12.

Erre a lépten nyomon tapasztalható ellentmondásra próbál feleletet adni az a felfogás, amely szerint mégis csak az igazak fogják végül örökségül bírni a földet. „A gonoszok elvesznek és az úrnak ellensége, mint a liget ékessége elmulik, füstként mulik el.” 37. Zsolt. 35. 36.

„Láttam elhatalmasodni a gonoszt és szétterjeszkedni.

mint egy dús lombozatú vad fa, de elmúlt, íme nincsen, kerestem, de nem található.” 49. Zsolt. 3. v.

„Már, már meghanyatlottak lábaim s kis hijja, hogy lép-teim el nem iszamodtak, mert irigykedtem a kevélyekre, látván a gonoszok jó szerencséjét. 17. vers. Mígnem bemenék Isten szent helyébe s megértém azoknak sorsát. 27. vers. Mert íme, akik eltávoznak Tőled elvesznek, mind kiírtod azokat, akik elhajolnak Tőled, elvesznek. De én? Isten közelsége oly igen jó nekem.”

Eszerint bizonyos *elidegeníthetetlen lelki öröm* jut osztályrészül azoknak, akik Istenhez ragaszkodnak.

A fogság s a velejáró tengernyi szenvedés a rossz problémáját égetően időszerűvé tette. A keserű tapasztalatok nyomában kialakult lelki válságra két kép világít reá élesen. Egyik Ezekiel könyve 9 részének 9 versében; „Elhagyá az Úr a földet, az Úr nem lát”, mondja a nép. A másik érdekes kép Jeremiás 44. rész 16. 19. verseiben csillan fel. Jeremiás dorgálására így felelnek: „Abban a kérdésben, amit szólottál nekünk az Úr nevében; nem hallgatunk reád, hanem csak azt cselekszük, amit a szánkkal fogadtunk, hogy füstölő áldozatot viszünk az ég királynéjának és neki itallal áldozunk, miképen cselekedtek atyáink és fejedelmeink, mert akkor beteltünk kenyérrrel és jó dolgunk volt és semmi rosszat nem láttunk.”

Eszerint a rossz oka az, hogy az *egyik Isten gyenge, rosszindulatú*, a másik jobb.

Az *atyák vétkeiért való szenvedést* láthatjuk sok helyen a rossz okául feltüntetve. A Kir. 2. könyv 23, 24. részben különösen Manasseh király bűne van a rossz okául feltüntetve.

Ezekiel könyvének egy tekintélyes része e felfogás ellen küzd. „Mi dolog, hogy azt mondjátok az atyák ették meg az egrest, a fiak foga vásott meg bele.” Ő tehát e felfogással szemben az egyéni felelősséget hirdette. Jellemző Ezekielre, kit több ótest. tudós az Ótestamentum Kálvinjának nevez, hogy szerinte nem Isten jóságából kifolyólag igéri a helyzetállítást, hanem Isten „Szentséges nevéért.” 36. rész 22, 23, 24. v. „Nem ti érte-tek cselekszem, mondja az Úr Isten, tudtotokra legyen! Piruljatok és szegyenüljete meg útaitok miatt.”

Egészen új értelmet és tartalmat ad a szenvedésnek az a nagy próféta, akit általában Ézsaiásnak nevezünk. (Ézs. 40--

55.) Az általa alkotott új fogalom a Jahveh szolgája. (Ébed Jahveh). E sokat vitatott alaknak külön irodalma van ótestamenti szakkörökben. Különösen jellemző az utolsó vers. 52. r. 13-tól, 53. rész 12. versek.

Eszerint a jó nem bűneiért szenved, *szenvedéseinek oka egy magasabbrendű elhivatottságra, világmisszióra való előkészítés.* Más bűneiért szenved, hogy aztán így magára vonja a világ figyelmét, másoknak is a megtérésre eszközül lehessen. E felfogás szerint a rossz, a szenvedés a messiási előkészítésre elküldő jegy, a magasabbrendűség záloga.

Mi unitáriusok általában nem hiszünk a helyettes elégtel tanában, mely az Ó. T.-ban első sorban e helyekre épül. Mégis be kell látnunk, hogy sokszor fordul elé az életben az, hogy egy-egy hű hitves szenved hitvány élettársáért, a szülő gyermekéért, a nép vezetői gyengeségéért, vagy a vezető a nép közönyéért. Ez a szenvedés sokszor értelmetlennek látszik, de talán éppen az önként vállalt szenvedés az, ami nemzedékeket válthat meg a rossztól. Az orvost, ki tudományos kísérletei közben százazrek gyógyításáért testi épségét, egészségét veszélyezteti, a katona, ki hazája s övéi védelmében életét veszti, bizonyos mértékben másokért szenved; áldozatában erősítheti a tudat, hogy ha áldozata a közönséges gondolkozás szerint neki semmit sem ér; másoknak, talán éppen övéinek megváltást hoz. Az ártatlan kisgyermek ezrei, akik betegség, járvány, szociális igazságtalanságok miatt szenvednek, meglágyítják a nagyok szívét s jövőendő nemzedékek jobb életlehetőségének keresésére irányítják a közfigyelmet. A rossz kérdésének ez is egyik, nem éppen utolsó megoldása s nekünk unitáriusoknak sem árt a rossz kérdésének megoldására irányuló törekvéseinket e szemszögből revízió alá vennünk.

Ha megfigyeljük az eddig felsorolt megoldásokat, amelyek a jó és rossz kérdésének megfejtésére irányultak az Ótestamentumban, megfigyelhettük, hogy mindenik inkább nemzeti, mint egyéni szempontból vizsgálta a kérdést. A fogság alatti tapasztalatok, a perzsa, görög gondolkozással való megismerkedés szellemi hatására jött létre az úgynevezett Kochma, vagy bölcsesség irodalom, melynek kanonikus termékei a Példabeszédek, Prédikátor és a Jób könyve. Ezeknek egyik jellemző sajátosságuk, hogy nem a nemzet, hanem az egyén szempontjából

mérlegelik a kérdéseket. Másfelől pedig bizonyos szkepszis, kétely légkörében oldódnak meg bennük a felvetett kérdések.

Az az ismeretlen szerző, aki a Prédikátor könyvet írta, teljesen elveti a tálió elvét, *helyébe a fátum lépik uralomra*. Eszerint a jó és a rossz kérdésében nem az Isten és az ember kétoldalú szerződése s annak végrehajtása, ami a jó é sa rossz kérdését az ember számára szabályozza. Isten világhormányzásának alapelve a fátum.

Eszerint mindennek rendelt ideje vagyon, hogy ki, mikor, mit akarjon és tegyen. „Mint a halakat és madarakat a háló és a tőr, úgy keríti be az embereket a sors.” 9. r. 14. v. Eszerint „nem a gyorsaké a futás, nem az erőseké a viadal és nem a bölcséké a kenyér, és nem az okosaké a gazdagság és nem a tudósoké a kedvesség, hanem idő szerint és történetből lesznek mindenek.” 9. rész. 13. v.

Hogy nem lett teljesen fatálista, attól az őrzi meg, hogy nála a fátum nem áll Isten felett, hanem vele azonos. „Tudom, hogy, amit Isten cselekszik, az lesz mindörökké. Ahhoz nincs amit adni, abból nincs amit elvenni, és Isten ezt avégre műveli, hogy az ő orcáját rettegjék.” 3. r. 14. v.

Ezért minden emberi cselekedetet hiábavalónak ítél. „Mind den hiábavalóság! Micsoda haszna van az embernek minden ő munkájában? Egyik nemzetség elmegy, a másik eljön. A föld pedig mindörökké megmarad. I. 3. 4. Ami volt, ugyanaz, ami ezután is történik és semmi sincsen új a nap alatt.” I. 9.

Eszerint nincs miért örvendjünk a jónak, nincs miért gyöt-rődjünk a rosszért, elmulik ez is, az is.

Ez is megoldása a jó és rossz égető kérdésének. Vanuk óráink, amikor ennek a gondolatnak a lélekvesztőjébe menekül minden életerőnek a körülöttünk zajló élettengerről. Azonban, akinek nem tud ezen felül lendülni hite, életereje a megrázkód-tatások után; soha sem lehet az emberi közösség alkotó, tevé-keny tagja, soha sem lehet az apostol szerint Istennek munka-társa.

E vázlatosan ismertetett gondolatvonal görkéjével érünk el arra a pontra, hol Jób könyve írójának felfogását megérteni, értékelni s a benne foglalt fejlődést érzékelni tudjuk.

Jób könyvének központi problémája; miért szenved az igaz?

E kérdésre adott feleletében a szerző szintén a tálió elvét cáfolja mint a Prédikátor könyvének írója. Csakhogy míg a *Prédikátor a legsötétebb fatalizmus hinárjába jut a megoldással, Jób könyvének írója a legfenségesebb istenélményen keresztül új hit, új meglátások felé ragad.*

Az író, amint már említettem, teljes egészében a tálió elvét cáfolja, tehát azt, hogy az életben tapasztalt rossz a bűnös élet következménye. Ezért részletekre menően, úgyszólván a tudományos kísérlet gondjával ügyel arra, hogy érzékeltesse leírásában, hogy hőse „feddhetetlen, igaz, bűngyűlölő”, I. 1. aki pontosan áldozik nemcsak magáért, hanem még fiai esetleges rossz gondolatáért is.

Maga Isten kérdezi a Sátántól: „Láttad-e az én szolgámat, Jóbot? Bizony nincsen hozzá hasonló a földön. Feddhetetlen, igaz, istenfélő, bűngyűlölő.”

A beállítás szerint tehát egy abszolút jó emberről van szó, aki semmi esetre sem bűneiért szenved. A történetet mindnyájan ismerjük. Ezt az igazságos embert Isten fokozatosan próbára teszi. Egymásután jönnek a csapások, majd a felhívás: „Tagadd meg az Istent s halj meg.”

Erre jön a szállóigévé vált felelet: „Ha a jót elvettük Istentől, a rosszat ne vennők-e el?” Jób a csapásokban is megmarad istenfélőnek, igaznak; amikor a társadalom számkivetettjeként ül a hamurakáson, reménye már semmi sem lehet.

Igy Jóbnak általánosan ismert történetében két dolog nyer beigazolást: 1. *hogy a szenvedés nem Isten büntetése; 2. hogy Isten nem hagyja, aki benne bíz, Jóbnak is visszaadja mindent hűsége jutalmáért.*

Ez a történet tükrözi Jób egyik arcát, amelyet általánosságban ismerünk, tanítunk, prédikálunk. Pedig a történetnek ez a fele úgyszólván csak a Jób könyvének a két táblája, az I. II. rész s a 42. rész 7—12. versek. Tudományosan szólva egyik a prolog, másik az epilóg.

A könyv másik felében a 3—42. részekben egy egész más Jóbbal találkozunk. A barátokkal való vita során eltűnik szemünk elől a szelid, megadással tűró pátriárka s egy vitázó, ellenkező, kételkedő lélek áll előttünk. Maga a vita az ő szimmetrikusan kimért, váltakozva visszatérő kérdéseivel a világirodalom egyik legnagyobb feszültségű drámai költeménye s együt-

tal remekműve. Jóbnak ezt az arcát, vagy helyesebben szólva: ezt a Jóbot kevesen ismerik s prédikálni sem nagyon szoktuk.

A barátok Jóbot általában a régi teológia szerint titkos bűnökkel vádolják s arra biztatják, térjen meg, vallja be bűneit s akkor minden rendbejön.

A vádak ismétlődésére, Jób egyre keserűbben, ingerültebben válaszol. Istent igazságtalansággal vádolja: „Mindegy ez azért mondom, elveszít Ő ártatlant és gonoszt. Ha ostorával hirtelen megöl, neveti a bűntelenek megpróbáltatását. A föld a gonosz kezébe adatik, aki az ő bíráinak arcát elfedezi. Nem így van?” (9. rész. 22, 24. versek).

„De ezeket elrejtetted a Te szívedben és tudom ezt tökélted el magadban. Ha vétkezem, mindjárt észreveszed rajtam és bűnöm elől nem mentesz fel engem. Ha Istentelen vagyok, jaj nekem; ha igaz vagyok sem emelem fel fejemet. Ha pedig felemelkednék az, mint az oroszlán kergetnél engemet s ismét csuda fájdalmakat bocsátanál reám. Megújítanád a te bizonyosságaidat ellenem, megöregbítenéd a Te bizonyosságaidat rajtam, változó és állandó sereg volnál ellenem.”

Hiába igyekszik szabadulni. Isten miatt reménytelen minden kísérlete: „Ha hóvízzel mosakodom is meg, ha szappannal mosom is meg kezeimet, akkor is posványba merítenél engem és az én ruháim utálnának engem.” X. r. 30—31. v.

Szinte egy modern kommunista népszónok hangjára ismerünk a 24. részben: „Leölik az útról a szegényeket és a föld nyomorultjai együtt lappanganak. Ime mint a vadszamarak a sivatagba úgy mennek ki munkájukra élelmet keresni, a puszta ad nekik kenyeret fiaik számára. Meztelenül hálnak, testi ruha nélkül, még a hidegben sincs takarójuk. A hegyi zápor csurog le róluk s hajlékuk nem lévén, a sziklát ölelik. Elszakítják az emlőtől az árvát és a szegényen levőt zálogba viszik. Meztelenül járnak és ruha nélkül és éhesen vonszolják a kévét. Az ő kerítésük közt ütik az olajat és tapossák a kádakat, de szomszujhozna: A városból haldoklók rimázkodnak, a megsebzettek lelke kiált, de Isten nem törődik e méltatlansággal.”

A vitában körülbelül ezek a hangulatok jellemzik Jób felfogását. Ezekben a képekben, amelyekkel telve van a könyv III. résztől XXXVIII.-ig terjedő szakasza, az író mesterien festi Jóbban a kétely alatt vergődő ember megtestesítőjét, aki látja

e képek kínzó valóságát; feleletet vár Istentől, de hasztalan.

Végre, amikor a drámai feszültség teljessé lett, az Úr felel Jóbnak. Nem védi magatartását, hanem kérdéssel kezdi beszédét: „Ki az, aki elhomályosítja az örök rendet tudatlan beszéddel? Nosza övezd fel derekadat mint férfiú, én kérdezlek, te meg taníts engem.”

Isten e gúnyos felhívás után végigvezeti Jóbot az isteni feladatok hosszú során. Jób a világ kormányzását merte kritizálni. Aki pedig azt bírálja, előbb legyen tisztában azzal, mi a világ, lássa mi annak a szerkezete, összetétele?

Ezért Isten eléje tárja gyönyörű költői képekben a világ csodáit. Leírja a teremtés hatalmas, tervszerű munkáját, a viharosan hullámozó tengert, annak megfékezését, a halottak földjét, a sötétség, világosság honát, a vihar, jégeső forrását, a csillagok égi rendjét. Azután felmutatja az állatvilág csodáit. A vadállatok csak összegörnyednek, megszülik magzataikat, vajudásaiktól megszabadulnak, fiaik a legelőn felnőnek. 39. r.

Mindezek meghaladják Jób értelmét, hatalmát. Be kell látnia, hogy mily szűk körre terjed ki az ő gondolkozása, hiszen a felsorolásban szereplő csillogó képek mind élnek, mozognak, léteznek, az embertől függetlenül. Isten gondviselése szempontjából nemcsak egy ember, mint Jób, hanem maga az egész emberiség is csupán csak egy rész s nem is egészen biztos, hogy a legfontosabb rész.

Jób csendesebb perceiben elismerte nagy általánosságban az isteni gondviselést, de most e kemény lecke által meg kell ismernie azt részleteiben is. Nem elég arról csak elvontan gondolkozni. Meg kell azt ismernie működésében, feladatai sokféleségében s ha e lelki folyamata beindult, saját bajaira is kényeztető a magyarázat. *Bajai nagyságának legfőbb oka az, hogy túlságosan elmerült azoknak saját egyéni szempontjai szerint való szemlélésében.*

Isten arra kényszeríti e képekkel a csak önmaga bajai felett búsuló szenvedőt, hogy nézzen távolabb a világmindenségbe s akkor saját dolgait is helyesebb arányú elrendeződésben látja.

Az író génuszára vall, hogy nem ad feleletet Jób egyéni bajaira, szenvedéseire. Aki felett összezsáptak a bajok hullámai, annak az ő egyéni esetének magyarázata hiábavaló. Csak

egy út van a megmaradásra. Ha egyéni élete kicsiny sajkáját odaköti az Istenség hajójához, hogy új Irányt találjon. Ez az érzés, tapasztalat adja Jób ajkaira a vallomást: „Az én fülemnek hallásával hallottam felőled, most pedig szememmel láttalak Téged. Ezért hibáztatom magam s bánkodom a porban és hamuban.” 42. r. 5. 6. v. Jób megalázkodik, de nem a régi teológia, hanem az új istentapasztalás újjászüelő élményében.

Istennek látása, ami megszabadította problémájától. (V. ö. „boldogok, akiknek szívük tiszta, mert ők Istent meglátják.”)

Szenvedésének oka olyan titokzatos előtte, mint eddig volt, de tovább nem kínozza a titokzatosság. Látta Istent s fellelte nyugalmát. Ha mi Istent megtapasztaltuk, megéreztük, megértettük, akkor semmi más ismeret nem számít. Isten megérzésével kibeszélhetetlen békességet szerzünk magunknak. Isten végtelen erejének oltalmába ajánlva életünket, új szemszögből nézzük a világot. Nem tudunk tudományosan megformulázott feleletet adni az élet kérdéseire, de ha Istent megéreztük, bízhatunk benne.

Az írónak szándékos eljárása volt, hogy ne mondhasson feleletet Jób szenvedéseinek az okára. Az olyan hit, amelyik csak akkor bízna Istenben, amikor mindenben megértette, szégyény vallást adni. A vallásnak éppen abban van a legnagyobb győzelme, hogy amikor minden külső ok arra irányul, hogy ne higyjünk benne, mi a saját belső megérzésünk, meglátásunk meleg áramára, nehéz körülményeink között reádöbbenünk az ő mindenek felett álló megtartó voltára.

Jób ezt a győzelmet szerzi meg önmaga s a világ felett.

Jóbnak általánosan ismert arca a próbáratételt sugározza felénk.

A másik, amelyet utóbb rajzoltam, egy fokkal haladt a fejlődésben. Lehet, hogy semmi spekulatív megoldását nem tudjuk megtalálni a jó és rossz kérdésének, mégis úgy ismerhetjük meg Istent, hogy diadalmasan viseljük a rosszat, a szenvedést, anélkül, hogy azt teljességben értenők a mindennapi lét okoskodásával. Valami olyanszerű tapasztalat ez, amelyet Schleiermacher így ír le; hogy a vallás lényege az Istentől való függés érzete. Ebben a meghatározásban nemcsak a függés objektív ténye jut kifejezésre, hanem az erről való szubjektív tudás ennek megérzésére, hogy megvan a függés s az embernek

erről tudomása van. Ez a kettő alkotja együtt a vallásnak a lényegét. Lehető legrövidebbre összefoglalva ezeket a megoldásokat találtam az Ótestamentumban a jó és rossz közötti viszonymegoldására vonatkozólag. Ezek közül legnagyobb szabásúnak a Jób könyve központi részében levő, általam legutoljára ismertetett felfogást látom.

Arra a kérdésre, hogy melyik most már az igazi, a teljes megoldás, azt felelhetem: egyik sem. Tökéletes, mindenkit egyaránt megnyugtató megoldása, mint az élet nagy, végső kérdéseinek, éppen úgy mint mindenkire egyformán jó ruha, vagy egyformán megfelelő diéta nincsen. Mégis már maga az a tény, hogy a jó és a rossz közötti viszony kérdése évezredek folyamán nemcsak számunkra vált égető kérdéssé, hanem a világ sok nagy gondolkozóját és nemes lelkét foglalkoztatta, már pusztán ebben az egy tényben is bizonyos megnyugvást találhatunk, amely fájdalmas elszigeteltségünkől kiemel bennünket. Másfelől e megoldásnak mindenike egy-egy fénysugár, mely létünk egy-egy sötét órájában új hitet deríthet bennünk. Ezért érdemes, építő, sőt gyönyörűséges velük foglalkozni. E szétágazó szálaknak egy központban való legtökéletesebb találkozását, a probléma feszültségének legtökéletesebb feloldódását az Újtestamentumban Pál apostol mondásában lelhetjük: „*Akik Istent szeretik, azoknak mindenek javukra szolgálnak*”. (Róm. 8. rész. 28. vers.) E diadalmas hitben látom a keresztény hit legépítőbb tanítását, mert amint a legnagyobb német misztikus Baron von Hügel mondja: „A kereszténység legyőzte Görögország filozófiáját, Róma erejét s e győzelmet elsősorban annak a diadalmas hitnek köszönheti, amellyel az emberi szenvedés felett urrá tudott lenni.” (Baron von Hügel: *Essays and Addresses on the Philosophie of Religion.*)

Kövári Jakab.

Az ősz „zsidó-keresztény” mozgalom megszűnése.

A kérdés, amelyre ez alkalommal feleletet kívánok adni, a következő: mint lehetséges az, hogy a kereszténység az eredeti zsidó környezetből kivált s az akkor ismert világ viszonylagosan kisszámú zsidó közössége helyett, az általuk pogánynak nevezett, rajtuk kívül álló népek körében talált talajra s fejlődött egyházzá?

A legközismertebb felelet erre a kérdésre az, hogy Pál apostol volt az az ember, aki a zsidóság szűk vallási kereteiből a kereszténységet kiemelte s a görög-római világ közkincsévé tette. Ezen állításhoz még egyes merészebb biblia-kutatók azt is hozzátesszik, hogy Pál apostol nélkül a kereszténység nem lett volna egyéb, mint egy kis zsidó szekta, melyről ma — talán — csak mint egy jelentéktelen zsidó vallási megmozdulásról lenne tudomásunk. Ha megvizsgáljuk az evangéliumokat és az apostolok cselekedeteiről írt könyvet, valamint Pál apostol leveleit, tényleg megállapíthatjuk azt, hogy (bár az evangéliumok feljegyzései szerint, a Jézusnak tulajdonított egyes tanítások alapján, lehet következtetni az általa indított vallási megújulás egyetemesnek tervezett jellegére) úgy Jézus, mint az apostolok (értve a Mátyással kiegészített tizenkettőt) eredetileg mind a zsidó élet talajába kívánták az új eszméket beoltani. Csak Pál apostol erélyes állásfoglalása és eredményes munkássága folytán járultak hozzá a „jeruzsálemi tanácskozás” alkalmával az apostolok ahhoz, hogy a pogányok is befogadtassanak az ige követői közé.

Eddig a pontig az okoskodás teljesen érthető. Köztudomású lett, hogy a zsidók és pogányok egyaránt lehetnek keresztények. A nehezebb kérdés, azonban, csak most következik: Miért nem maradt meg a kettős, vagyis a zsidó és pogány irányzat az új egyház keretében s miért vett fel oly rövid idő

alatt teljesen pogány-keresztény jellegűt, úgyannyira, hogy az első század utolsó negyedétől kezdve, mondhatjuk, kizárólag a pogány világ tagjai közül kerültek ki az egyház tagjai, míg az egyház zsidó kapcsolatai teljesen megszűntek?

A feltett kérdésre a szokásos felelet a következő: Jézus tanításainak a zsidóság körében való nagymérvű elterjedése és így a zsidó-keresztény egyház fejlődése legfőbb akadály a már kialakult Jézus-követő csoport azon állítása volt, hogy Jézusban a zsidó messiási várakozás teljesedett be. Míg a tanítványok s talán a Jézust hallgatók közül is egy néhány, meg tudta érteni a Jézus messiási mivoltának lelki jellegét, addig a zsidóság nagy tömege Jézust egyáltalán nem tudta Messiásnak elfogadni. A zsidóság u. i. az idegen hatalom járma alól felszabadító s a Dávid királysága dicsőségét visszaállító Messiást várt s ezt Jézusban nem tudta meglátni. Jézust legfőbb vallási rajongónak, legjobb esetben egynek a próféták közül hihette, de nem a nemzeti jellegű várakozások beteljesítőjének.

Ismerve a zsidó messiási várakozás lényegét ezt a feleletet tényleg önmagában is elégségesnek fogadhatjuk el arra nézve, hogy a zsidóság körében miért nem terjedett a kereszténység. Mi, azonban, ennél a pontnál még nem állunk meg, mert felfogásunk szerint nem csak ez az egyetlen tény volt az, ami a zsidóságot a kereszténységbe való szerves bekapcsolódástól visszatartotta, sőt az azzal való szakításra készítette. Ide tartozik még annak a megemlítése is, hogy a Jézus feltámadásával kapcsolatos keresztény hit szintén elfogadhatatlanná lett a zsidók előtt, amikor a feltámadás hite a Jézus messiási eljövételével kapcsolatotott egybe. A zsidók közül csupán a szaduceusok nem hitték a feltámadásban, így a feltámadás lehetősége, vagy a Jézus feltámadása elhívása nem talált volna egyetemes zsidó ellenzésre, de az az állítás, hogy a Messiásnak szüksége volt Isten egyenes megbízása végrehajtása helyett földi életet élnie, kereszt halált szenvednie, meghalnia és csak azután a paruzia, vagy második eljövetele alkalmával töltenie be a Messiásra váró feladatot, ez az elgondolás az egész zsidóság ellenzésével találta magát szemben. Különösen fokozódott ez az ellenzés akkor, amikor a kereszténység a lassan kialakuló és a Jézushoz fűződő személyi kul-

tuszt olyan hit elemekkel vonta be, melyek a zsidóság monotheista felfogásával ellentétben állottak.

Voltak azonban még más okok is, amelyek a zsidó-keresztény irányzat teljes megszűnésére vezettek. Ennél a pontnál megint Pál apostolhoz kell visszatekernünk, aki az ő újszerű meglátása következtében s a kereszténységnek az u. n. pogány világ körében való minél nagyobb mérvű elterjedése érdekében a zsidó törvények betartását a pogányok közül jövő új keresztényekre nézve nem tartotta kötelezőnek. Itt első helyen említésre méltó Pál apostolnak azon eljárása, hogy az új pogány-keresztényeket a körülmetélkedésre nem kötelezte. (Gal. 2:3 stb.). Ez az eljárás sok vitára adott okot, még a korábbi Jézus követők között is, még azután is, miután a jeruzsálemi tanács (Csel. 15. rész) erre nézve a maga felmentését megadta s csupán „a bálványoknak áldozott dolgoktól, a vértől, a fulva-hult állattól és paráznaságtól” (Csel. 15:29) való tartózkodást írta elő ezen új keresztények számára.

A zsidóság a körülmetélkedést, a Jahweh és Ábrahám között kötött szerződés jelének tekintette. (Gen. 17:10--14. Ex. 4:25--26, 12:48) s ahhoz szigorúan ragaszkodott, bár emiatt nem csak csufolódásnak, de üldöztetésnek is ki volt téve. Ugy Antiochus Epiphanes (I. Mak. 1:46--60) mint Hadrianus (J. sz. u. 117--138) büntetés terhe alatt eltiltotta ezen ritus gyakorlását, de eredményt nem tudtak elérni. Minden törekvésük megtört a zsidóknak, még a száműzetést és mártírságot is vállaló, makacs ellenállásán.

Ehhez a nemzeti ügyet jelentő kérdéshez nyúlt hozzá Pál apostól. Bár ő maga körülmetélt zsidó volt (Filippi 3:5) a kereszténység terjesztése érdekében ezen zsidó gyakorlat alól a pogányok közül jövő keresztényeket mentesíteni kívánta. Egyetlen egy esetben történt meg (Lisrabán), hogy egy Timotheus nevű hű keresztényt, kinek zsidó anyja és görög atyja volt, a helységben levő zsidókért körülmetélt, (Csel. 16:1--3), egyébként azt tartotta, hogy a körülmetélkedés semmi, a körülmetéletlenség is semmi, hanem ha Isten parancsolatainak megtartása (I. Kor. 7:19). „Mert... sem a körülmetélkedés nem ér semmit, sem a körülmetéletlenség, hanem a szeretet által munkálkodó hit” (Gal. 5:6 lásd még Rom. 2:25--29, 9--12, Gal. 12--15). Fő célja az volt, hogy minél töb-

beket nyerjen meg a kereszténységnek. (I. Kor 9:12–23).

A kereszténység keretében érvényesült is a páli álláspont (az ebioniták kivételével). A körülméltékedés nem lett a kereszténységbe való felvétel feltétele. A zsidóság azonban kitartott a maga álláspontja mellett s inkább a kereszténység-gei szakított, mint ősi nemzeti és vallási szokásával.

Ugyancsak meg kell említenünk azt a tényt is, hogy Pál apostol az egész törvényre nézve egy újszerű, a zsidóságnak a törvényről való felfogását bántó, magyarázatot adott. Tudnunk kell, hogy a zsidóságnak még azon része is, amely a törvényben levő vallási előírásokat megtartani nem tudta, a törvényt magát azért a legnagyobb mértékben kuszteletben tartandónak vallotta s a törvény útvesztőiben jártas farizeusokat és írástudókat tisztelte, sőt ezek tekintélye éppen onnan származott, hogy a törvény előírásait, a maga apró részleteiben is, legalább is látszat szerint be tudták tartani. A törvénnel szemben Jézus maga is nagy tisztelettel viseltetett s bár annak egyes rendelkezéseit bírálta, azt a maga teljességében anuyira fontosnak tartotta, hogy mindjárt fellépése elején kijelentette „Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvények, vagy a prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem, hogy betöltsém“ (Mt. 5:17). Pál apostol ezzel szemben felállította a hitből való megigazulás tanát s azt tanította, hogy „a törvény által senki sem igazul meg Isten előtt, mert az igaz ember hitből él“ (Gal. 3:11). Ez a tan a törvény fontosságáról alkotott zsidó hitet alapjában támadta meg (lásd főleg a Galáciabeliekhez írt levelet) s így a zsidóság számára nemcsak a kereszténységhez való közeledést kette lehetetlenné, hanem őket egyenesen az új hit ellenségeivé tette.

Ismerve Pál apostol álláspontját a körülméltékedés kérdésében és a törvény fontossága, illetve kevésbé fontossága tekintetében, könnyen megérthetjük azt, hogy térítő útjai alkalmával miért volt annyi üldöztetésnek kitéve a zsidóság részéről. A zsidóság kisebb-nagyobb csoportjai a Római Birodalomnak majdnem minden részében feltalálhatók voltak. Ezek a zsidók a maguk zsinagógái köré csoportosulva éltek a maguk nemzeti és vallási életüket. Mezőgazdasági munkával nem igen foglalkozván, a tizedre, s a jeruzsálemi egyetlen templomtól távol élve, az áldozatokra vonatkozó törvényeket

nem tudták betartani, de a törvény egyéb rendelkezéseihez szigorúan ragaszkodtak. Ezekkel a zsidókkal jött első sorban összeköttetésbe Pál az ő térítő útjai alkalmával. A zsidóságnak ezen szórványai legtöbbször örömmel vették a Pál tanításait, de amikor a törvénnyel kapcsolatos felfogását megismerték s látták, hogy körülméletlen pogányokat is befogad körébe, legnagyobb részük ellenségeivé lettek neki.

Első összeütközése a zsidósággal, első térítő útja alkalmával a pisídiái Antiochiában történt. (Arra nézve, hogy Seleuciában, Ciprusban, Pafosban, vagy Pergában tanított-e Pál a zsinagógában, vagy hogy volt-e ilyen ezeken a helyeken nincsen bibliai adatunk. Szalamisszal kapcsolatban fel van jegyezve, hogy „hirdették Isten beszédét a zsidóknak a zsinagógákban“, anélkül — azonban — hogy ellentétről szó lenne). Pál és Barnabás a zsinagógában tanítottak „Sokan a zsidók közül és az istenfélő prozelitusok közül követték őket“ (Csel. 13:43). Az eset folytatását az Ap. Csel. írója így örökíti meg „a következő szombatn aztán majdnem az egész város egybegyűlt az Isten ígéje hallgatására. Mikor pedig látták a zsidók a sokaságot, betelének irigységgel és ellene mondanak azoknak, miket Pál mond vala, ellenkezve és káromlást szólva. Akkor Pál és Barnabás nagy bátorsággal szólva mondanak: szükséges volt, hogy először néktek hirdettessék az Isten ígéje, de mivel, hogy ti megvetitek azt és nem tartjátok méltónak magatokat az örök életre, íme a pogányokhoz fordulunk“ (Csel. 13:44—46). Az ellenségeskedés eredménye az lett, hogy „a zsidók... felindították az istenfélő és tisztességbeli asszonyokat és a városnak eleit és üldözést támasztának Pál és Barnabás ellen és kiűzék őket határukból“ (Csel. 13:50).

Bár Pál kilátásba helyezte az előbbieket szerint a pogányokhoz fordulást, Ikoniumban (Csel. 14:1) mégis a zsinagógában látjuk őt is és Barnabást is. A meg hasonlítás, azonban, itt is csakhamar megtörtént s a megkövezés elől Pálék elmenekültek (Csel. 14:5—6).

Listrában olyan hatást értek el a lakosság körében, hogy Pált Jupiternek, Barnabást pedig Merkuriusznak nézték s áldozni akartak tiszteletükre (Csel. 14:12—13). A nagy eredményt azonban csakhamar balsiker váltja fel, mert a pisídiái Antiochiából utánuk jövő zsidók „a sokaságot“ eláztatván,

megkövezék Pált és kivonzsólták a városból, azt gondolván, hogy meghalt“ (Csel. 14:19). Pál, azonban nem halt meg. Előbb Derbébe, majd az előbb bejárt helységekbe ment és ott tanított. A zsinagógákról, azonban, ezen első térítő út során több szó nem esik. A zsinagógával és így a zsidósággal való szakítás első jelének tekinthetjük az Ap. Csel.-ről szóló könyv azon feljegyzését, hogy „választottak nekik (t. i. az atyafiaknak) gyülekezetenként véneket“ (Csel. 14:24), amire, ha a zsinagóga már meglevő keretében maradtak volna, nem lett volna szükségük.

A második térítő út alkalmával Filippiben volt Páléknak az első kellemetlensége. (Megjegyzendő, azonban, hogy az egész Kis-Ázsián való végig menetelük alkalmával, tényleges tanításról feljegyzés nincs. Az Ap. Csel. írója ezt azzal indokolja, hogy „a lélek nem engedte“, hogy tanítsanak. Megjegyzendő még az is, hogy ezen útjuk alkalmával történt, hogy Lisztrában Pál Timotheust a „zsidókért“ körülmetélte). Filippiben az ellentét nem a zsidók miatt, robbant ki, hogy Pál egy szolgáló leányból a „jövendő mondás lelkét“, kiüzte s így a jövedelmüktől elesett gazdák vitték Pált a „hatóság“ elé. Az Ap. Csel. írójának a 17. rész 13. verse azon feljegyzése, hogy Pálék „szombaton kimentek egy folyóvíz mellé, ahol az imádkozás szokott lenni“ azt mutatja, hogy Filippiben nem volt a zsidóknak zsinagógája. Nem volt zsinagóga, úgy látszik, Amphipolisban s Apolloniában sem, amely városokon a Filippiből való eljövetelük után átmentek, mert Thessalonikába érkezésükkel kapcsolatban az író külön megjegyzi, hogy ott „volt a zsidóknak zsinagógájuk“ (17:1). Az ellenségeskedésre itt tényleg hamar sor is került, úgy annyira, hogy Pált Silással együtt éjszakának idején küldötték tovább Bereába az atyafiak (17:10). A thessalonikai zsidók azonban, mihelyt tudomásukra jutott, hogy Pál Bereában predikál „elmenének és a sokaságot felhábortották, így Pálnak tovább kellett Bereából is mennie (17:13). Athénben Pál szintén volt a zsinagógában, de nem annyira ott, mint inkább a piacon „vetélkedett azokkal, akiket előtalált“ (17:17). Az Areopagban nagy vitája volt, de az ismeretlen isten szobrára való hivatkozással, hogy „akit ti nem ismerve tiszteltek, azt hirdetem én“ (17:23) könnyen megúsza a vitát, de azért, úgy látszik, szükségese-

nek tartotta onnan sürgősen Korinthusba tovább menni. Korinthusban a zsinagóga feje Krispus is követője lett (18:8), s Pál másfél évig maradt ebben a városban, de a végén mégis bekövetkezett az ellenségeskedés s Pált a törvény elé viszik. Ebből a helyzetből Pált az menti meg, hogy Gallio, a prokonzul, nem volt hajlandó a zsidók vallási ügyébe beleelegyedni. A feljegyzésben érdekes az, hogy a zsinagóga fejének, aki Pált előállítja s akit a görögök megvernek (valószínűleg, merokvetetlenkedésnek tekintették eljárását) Sosthénés van megnevezve. Ebből a tényből az állapítható meg, hogy Krispos, aki házanépével együtt Pál követője lett, úgy látszik kivált a zsinagógából s így került sor arra, hogy a zsinagógának új fejet válasszanak. S úgy látszik ez a különválás telte lehetővé Pálnak, hogy másfél évig munkálkodhatott Korinthusban.

A második térítő útról hazamenet, Pált még csupán egyszer, Efézusban, látjuk a zsinagógában, de csak átmenetileg, mert útját folytatja Jeruzsálem felé (18:18).

A harmadik térítő út alkalmával, Efézusban jött Pál kapcsolatba a zsinagógával s vetekedett a zsidókkal három hónapig, azonban, a végén „mikor némelyek megkeményítették magukat s nem hívének . . . elszakasztá a tanítványokat, mindennap egy bizonyos Tirannus iskolájában predikálván”, pedig ezen alkalommal két évig volt összesen Efézusban.

Egyetlen kellemetlen incidense ezen térítő útja alkalmával az ötvösök lázadása volt Efézusban, kik kenyérkeresetüket féltették az új tanításoktól.

Érdekes megjegyezni a Pál térítő útjaival kapcsolatban azt, hogy a kellemetlenségek központjában mindég Pál apostol áll. A piszidiai Antiochiában Barnabást még együtt úzik ki Pállal s Ikoniumban az „apostolok” megkövezésének tervéről van szó, de Listrában mégis csak Pált kövezték meg. A második térítő úton Filippiben Pál és Silas együtt kerül börtönbe, de már Thessalonikában sem Jázonnak, sem a vele levő atyafiaknak nem esik baja, amiért Páléknak hittek és nekik szállást adtak, Bereából pedig csak Pálnak kellett tovább mennie, míg Silas és Timotheus ott maradhattak. Timotheust még Athénből is elküldötte Pál Thessalonikába (Thess. 3:2) és semmi bántódása nem esett neki. A gyülekezetekben is mindenütt tovább folyt a rendes élet, sehol Pál távozása után a híveknek

bántódása nem esett. Mindezek világosan mutatják, hogy a kellemetlenségek mindig Pál miatt voltak s így ő igyekezett magát (az első idők kellemetlen tapasztalatai miatt) a zsinagógáktól mindenütt függetleníteni.

A zsidó keresztény irányzat teljes megszűnéséhez az első komoly lépést, minden esetre, a zsinagógáktól magát lassankint függetleníző keresztény törekvésben találjuk meg.

Kiindulási pontunkhoz visszatérve, megállapíthatjuk azt, hogy a zsidó keresztény ellentétre a fő okot a keresztények azon állítása adta, hogy Jézusban a zsidó messiási várakozás teljesedett be. Ehhez járult aztán Pál apostolnak a zsidó törvényről s főleg a körülmetélkedésről alkotott szabadabb felfogása, mely a zsidóság ellenséges magatartását s a kereszténységnek a zsinagógáktól való függetlenízését eredményezte.

További vizsgálat tárgyát képezheti az a kérdés, hogy mi volt az, amit a zsidóság Pál ellen fel tudott hozni s amivel a népet sikerült ellene ingerelni. Ez azonban tárgyunktól elvezetne s így azzal most nem foglalkozunk.

Foglalkoznunk kell ellenben még azzal a kérdéssel, hogy a Jézus keresztthalála miatti felelősség kérdése, mennyiben volt befolyással a zsidóságnak a kereszténységgel szembeni állásfoglalására? Nagyon valószínű, hogy ennek a felelősségnek a kérdése, a Jézus halálát követő első időben nem vetődött fel. Maga az egész mozgalom zsidó jellegű lévén, nem lehetett a zsidóság ellen vádat emelni. Szó lehetett a farizeusok és írástudók felelősségéről, de a vádnak a zsidóság ellen irányuló jellege csak a keresztény mozgalomnak a pogánység körében történt térhódítása után alakulhatott ki. Jézus halála után az Ap. Csel. 2:23 és 3:13 szerint Péter szemére veti a zsidóknak Jézus megölésében való részességüket, mégis a 3:25-ben már azt tanítja „Ti vagytok a prófétáknak és szövetségésének fiai, melyet Isten szerzett a mi atyáinkkal, . . . az Isten az ő fiát első sorban nektek támasztván fel.”

A zsidóságnak e ponton való érzékenységét mutatja az a tény, hogy István vértanu halálát éppen az okozta, hogy a zsidóság fejére olvasta a Jézus meggyilkolásának vádját (7:52).

A Jézus haláláért a zsidóság felelőssé tevése, az előbbieknél mellett, szintén nagy mértékben hozzájárult a zsidóság és kereszténység közötti végleges szakításhoz.

Ezt a szakítást betetőzte az a tény, hogy a zelota háború leverése után 70-ben Titus a jeruzsálemi templomot leromboltatta. Minden ellentét ellenére u. i. míg a templom fennállt a Jézus követők, azzal állandó kapcsolatot tartottak fenn s magukat jó zsidóknak tartották. Pál apostol jeruzsálemi útjai alkalmával nem mulasztotta el a templom felkeresését s elfogátása is éppen egy ilyen útjával áll kapcsolatban. A templom lerombolásával a közös alap, mely a kereszténységet a zsidósághoz fűzte megszűnt. Az ellentétek tovább fokozódtak s még jobban kimélyültek. A keresztények a zsidóságot azzal vádolták meg, hogy őseik hitéhez hűtlenek lettek. A maguk hitét a szent írásokon alapulónak hirdették s a próféták tanításaival, jövendöléseivel összhangban levőnek tartották. Ezzel az állítással annyira mentek, hogy a végén szemben a vérbeli zsidósággal, magukat tartották az igazi lelki Izraelnek.

Az ellentétek így lassankint áthidalhatatlanok lettek s a kereszténység elindult a maga külön útján, mely a végén is a független keresztény egyház megalakulásához vezetett.

Lőrinczy Géza.

Jóltevéink emléke.*

MEGNYITÓ BESZÉD.

Méltóságos Elnökség, igen tisztelt Tanárikar, mélyen tisztelt Közönség!

A Jóltevéinkről való ünnepélyes megemlékezés Egyházunk és Kollégiumunk legszebb, legbensőségesebb családi ünnepe. Hiszen igaz, hogy a mindennapi élet munkás napjain és pihenő óráiban is hálás kegyelettel szoktunk emlékezni azokra a lelkileg kimagasló férfiakra és nőkre, akik négyszáz esztendőre visszatekintő egyháztörténetünk folyamán akkor és ott jelentek meg, amikor és ahol legnagyobb szükség volt az áldozatos munkára, szellemi és anyagi erő kifejtésre, azonban ilyen ünnepélyes alkalmakkor mindnyájunk lelkét egy szentségesen szép közösségbe fonja egybe a hála és tisztelet érzése s ez az egyesült, erős hálaérzés könnyebben és lelket termékenyítőbben nyit utat magának nagyjaink szellemvilágához. Ahhoz a világhoz, amelyben útmutatást, bátorítást és példájuk követésére indítást nyerünk.

Egy merészen makacs és balga történelmi szemlélet, amely ellen ma a művelt Nyugat katonái s köztük vitéz honvédeink is fegyverrel küzdenek, azt tanítja, hogy szakítani

* A kolozsvári Unitárius Kollégium gimnáziuma 1942. május 10-én délelőtt 11 órakor tartotta a Jóltevők emlékünnepét a következő műsorral: 1. Tebenned bízunk eleitől fogva... Éneklé a közönség. 2. Ima: Bodor András tanár-lelkész. 3. Megnyitó beszéd: Gálffy Zsigmond igazgató. 4. Ének: A gimnázium énekkara. 5. Augusztinovics Pál emléke: Benczédi Pál vallástanár. 6. Hubay: Cremona! hegedűs: Gálffy Zsigmond VIII. gimn. tanuló, zongorán kísérte: Schiff János VIII. gimn. tanuló. 7. Péterfy Albert: Emlékezés jóltevéinkre. Szavalta: Albert Zsigmond VIII. gimn. tanuló. 8. Emlékbeszéd az ifjúság részéről: Major István VIII. gimn. tanul. 9. Ének: Ifjúsági negőskar. 10. Magyar hiszek-egy. 11. Bezáró beszéd: Józan Miklós püspök. 12. Himnusz.

kell a multtal s a jelenben dolgozva, csak a jövőre kell irányítani a tekintetet. Fundamentum nélkül homokra épít ez a fel fogás s építményét a történelem zivatara úgy elsepri, hogy nyom sem marad utána. Hiszen a fa is szélcsendes, napsugaras időben ég felé tör büszkén ágaival, mintha szilárd állását és életfenntartó táplálékát nem a földnek köszönné. De jó a zivatar s a magasra törő ágak a föld felé hajladoznak, mintegy segítségért könyörögve.

Mi magyarok és unitáriusok a többi történeti egyházzal együtt valljuk és hirdetjük, hogy multunk, annak szellemi és erkölcsi értékei az egyetlen fundamentum, amelyen jelenünk nyugszik, jövőnk épül. — Peregjen hát le lelki szemeink előtt az a film, amelynek hosszát négy évszázad méri. Vonultassuk el magunk előtt azoknak a nagy ősöknek alakjait, akiknek életcélja áttörte a hozzátartozók boldogítása szűk feladatának korlátait s az egyházi, iskolai munkaközösségbe kapcsolódva, anyagi vagy lelki építőanyaggal járultak hozzá jelenünk épületének felemeléséhez és megtartásához.

Aztán a lelkünkön átfutó képsorozat szemlélése közben álljunk meg kissé hosszabb időre egy kissolymosi sírhant mellett. Ujítsuk fel a hála és tisztelet érzésével emlékét annak a nagy Jóltevőnek, aki minden időre példát mutatott, hogy miképpen kell visszafizetni az Egyháznak és iskolának azt a sok jót, melyet annak idején tőlük nyertünk.

Ti évenként — kedves tanuló ifjak — fel szoktátok keresni az őszi napokban a házsongárdi temetőben nagyjaink, Jóltevőink sírhantjait és hűségesen gondozzátok azokat. Ez szép és kegyeletes munka. Ez a ténykedések azonban csak akkor válik gyümölcsöző élménnyé, ha lelketeket kitárva, szívetek zárjátok s egész életeteken át magatokkal hordozzátok azoknak a nagy magyar és unitárius embereknek emlékezetét, szellemüknek egy-egy sugárkévését, akik megalapozói, építői és haláluk után is tartó oszlopoi Egyházunknak és intézetünknek.

Szeretettel és tisztelettel üdvözlöm az ünnepélyünkön megjelent közönséget. Kérem, legyenek utitársaink a kegyelet és hála ösvényén, hogy innen eltávozva, a nagy ősök áldozatos, munkás, építő szelleme vezesse lépteinket kint is az élet sokfelé ágazó országútján.

Gálffy Zsigmond.

AUGUSZTINOVICS PÁL.

A kissolymosi temetőben van egy közel három öl magas, keleti oldalán családi címerrel ellátott hatalmas sírkő, melyen a következőket olvashatjuk: Kissolymosi *Augusztinovic Pál*, királyi főkormányi tanácsos, főszámvevői hivatali elnök és az erdélyi unitárius status főkurátora s ifjai nevelésének örök hálát érdemlő alapítója emléke. Meghalt 1837-ben október 6-án, fáradhatatlan munkás életének 74-ik esztendejében. Alul pedig a cserkoszorús díszítéssel ellátott talpazaton a következő felirat van: Béke e kő alatt nyugvó becses poraira.

Messzibb vagyunk annál, hogy e nagyszerű emlékoszlophoz kimehessünk és nagy jóltevőnk emlékének ott hódolhassunk. Lelkünk vágya azonban oly nagy, hogy e pillanatban nemcsak a kissolymosi temetőhöz visz el gondolatunk, hanem felidézzük az ott nyugvó nagy alapító példás nemes életét, hogy meggazdagodjunk a nagy tanulságoktól s hitet, reményt nyerjünk életünk ezutáni küzdelmére.

Amint az idézett adatból látható, Augusztinovic Pál halálának 1937-ben volt századik évfordulója. Akkor nem emlékezhattünk meg ünnepély keretében az ő nagyszerű életéről és munkásságáról, csak lapjaink elevenítették fel röviden az ő életét és egyházmentő munkásságát. Domborműképe itt van nagyjaink közt a díszteremben, bizonyosságául annak, hogy a halál nem a feledés, hanem az örökélet kezdetét jelenti nagy jóltevőnk számára.

A jóltevők emlékünnepeinek sorában 1868. június hó 11-én Buzogány Áron akkori jeles tanár terjedelmes tanulmányban emlékezett meg Augusztinovic Pálról,¹ kimutatva különösen a tanulmány első részében a lengyel unitáriusok küzdelmeit és szenvedéseit s a kiüldözött lengyeleknek az unitárius egyházban való értékes munkásságát. Bizonyára találhattunk volna még más nemes jóltevőt is egyházunk történetében, de úgy hisszük, hogy *Augusztinovic Pál* emlékének tartozunk azzal, hogy *éppen most*, a nagy magyar sorsfordulat idején *róla* emlékezzünk meg. Hadd lássuk ki volt ő, milyen életküzdelmet vívott meg, milyen hagyatékkal ajándékozta meg az unitá-

¹ Ker. Magvető. IV. kötet. 11—36. l.

rius vallásközönséget s mi lett az ő nemes hagyatékának a sorsa.

A család eredete lengyel. A Lengyelországból kiüldözött és Kolozsvárt letelepedett Augusztinovicsek többször szerepelnek a kolozsvári lengyel unitárius egyházközség jegyzőkönyveiben.¹ 1691-ben Augusztinovic Pál lajstromba szedi az egyházközség könyveit. A Pál név — úgy látszik — gyakori ebben a családban.

Nagy jóltevőnknek teljesen magyarrá lett Pál nevű édes atyja, a kadácsi egyházközségben hal meg 41 évi lelkészi szolgálat után. Neje s így nagy alapítványozónknak édes anyja Mátéfi Lidia volt, a szentábrahámi nemes Mátéfi birtokos családból, Augusztinovic Pál tehát székely anyának volt a gyermeke. A lengyel és magyar vérnek nagyszerű keveréke, amilyen még jó sok van az unitárius egyházban. E papi család gyermekei: Pál, Sámuel, utóbbi is szintén jeles férfi és jóltevő lett, Zsuzsánna, és Lidia. Zsuzsánna szentábrahámi székely gazda: Istvánfi György neje lett. Lidia pedig Székely Mózes szabédi lelkész neje lett, ebből a házasságból született az a Székely Mózes, aki a mult század ötvenes éveiben Aranyosrákosi Székely Sándor halála után, mint főjegyző, kilenc éven át kormányozta az egyházat s a nehéz időkben teljesen felőrödött, úgy, hogy a püspökválasztás után, mikor nem ő nyerte el zsinati főtanács bizalmát, egy évvel meghalt. Némelyek szerint abból származott bánatában, hogy nem választották meg püspöknek.²

Az elsőszülött fiú: Pál 1763-ban Szentábrahámon látott napvilágot a nagyatyai háznál. Elemi iskolai tanulmányait Kissolymoson, a Csoma István messzi földön híres iskolájában kezdte. Ez iskola híres volt abban az időben és azok a szülők, akik gyermekeik nevelésére sokat adtak, ott kezdték a taníttatást.³ Innen a kolozsvári főtanodába lépett, ahol kitűnő eredménnyel végezte tanulmányait.

Édes atyja kívánságára a papi pályára lépett. A papi pá-

¹ Buzogány Áron i. m.

² Dr. Gál Kelemen: A kolozsvári Unitárius Kollégium története. II. köt. 487. l.

³ Volt még néhány ilyen híres iskolánk a tanító kiválósága miatt: a bölöni Mikó Sámuel, a lokodi Sándor Lőrinc idejében.

lyát régebbi időben háromévi tanítói működéssel kellett kezdeni. Augusztinovics Pál ezen a téren nem érezte magát elég erősnek; nem volt énekhangja s nem akarva oly munkatéren szolgálni, amelyre nincs tehetsége, elhagyta ezt a pályát.

Más, nehezebb, kitartást és akartaerőt megpróbáló pályát választott. Az erdélyi királyi táblához ment, Türi László ítélmester irodájában nyervén alkalmazást. Ebben az időben gr. Teleki Elek fiai mellett is tanítóskodott. Szorgalmával, nyílt tekintetével, egyenes jellemével kiváló pártfogókat nyert meg s így előhaladhatott pályáján, annak ellenére is, hogy atyja szűkösen tudta segíteni. Mint a táblai elnök gr. Bethlen Pál continnusának kardra volt szüksége, mint a királyi tábla többi ifjainak. Ezt a kardot édes anyja testvérétől: *Mátéfi Istvántól* kapta, amiért hálás és boldog is volt és mint ifjú büszke is volt rá. Ebben a kard ajándékozásban a nemzetségtudatnak a kifejezését látjuk, ami a mai időkben is például szolgálhat.

Nehány évi működés után a kir. táblától megvált és Magyarországra ment a királyi kuriához hites írnoknak, onnan pedig nemsokára felment Bécsbe az erdélyi cancelláriához gyakornoknak. Hogy pályáján előbbre haladhasson, egyházunkhoz fordult segítségért, igérve, hogy nem lesz hálátlan, ha azt megkapja. Az egyház Képviselő Tanácsa 20 aranyat szavazott meg. Ezúttal az egyház nem költötte hálátlanra a pénzét, mert Augusztinovics Pál valóban az adomány igazi nemes értékéhez képest fizette vissza.

1798 táján az ügyvédi vizsgát letette, mikor udvarii s. ágens s pár év után ágens lett. Bátorság és kitartás kellett hozzá, de a nagy küzdelem után valóban elérte azt, amit az erős akarat elérhet.

Harminc esztendeig volt Bécsben ügyvivő. Ezt a munkakört úgy teljesítette, hogy méltán tekintélyt vívott ki magának. Hatalmas jogi ismeretével, komoly megfontoltságával, veleszületett bölcsességével és társadalmi hajlamainál fogva fenn Bécsben a koronánál és lenn, elhagyott, de el nem feledett atyafiainál és a nagy közönségnél is kiváló tekintélynek örvendett. Különben nem volt egyoldalú jogász ember, hanem szerette nagyon az irodalmat és történelmet s azonkívül kitűnő nyelvész volt. A latinban valóságos mester, németül és

franciául könnyűséggel beszélt, olaszul és angolul is tudott. Széleskörű levelezést folytatott nemcsak rokonaival, hanem Erdély sok jeles emberével.

A magas állásra való küzdelem és a célra való feljutás az embereket gyakran rideggé, zárkózottá teszi. Némelyek nemcsak elfeledkeznek arról a körről, amelyből kiindultak, hanem szembe is fordultak azzal. Augusztinovicssal nem ez történt. Bécsben lakott, de szíve mindig itt volt Erdélyben, a Székelyföldön, édes anyjánál, testvéreinél, rokonainál s az egész unitárius vallásközönségnél. Állandóan levelezésben állott velük s levelezése nemcsak szokásos formáság volt, hanem szeretetét, rokonérzését sokszor pénzbeli támogatással is kifejezte. Rokon tanuló fiuk többen élvezték pénzbeli támogatását. Száknovics Izsáknak, az utolsó lengyel unitárius pap fiának lehetővé tette, hogy Bécsben az orvosi pályát elvégezhesse. Egyedül az mutat talán ridegségre, hogy a házasság aranyláncaival senkinek sem sikerült őt magához kapcsolnia. Ennek okát ma sem tudjuk, azonban, hogy nem volt magának való fősvény ember, sem pedig semmivel, csak a maga élvezetével törődő Epikurus-követő, mutatja az, hogy előkelő házat tartott ugyan, de takarékos volt és takarékoságának meg volt a célja. Valóban vagyont akart gyűjteni és azt is gyűjtött. Többször nyújtott kölcsönt előkelő embereknek, nevezetesen hg. Grassalkovicsnak és gr. Bethlen Eleknek. Bécsbe került s ott megszerült erdélyi embereken sokszor pénzzel is, ha kölcsön formájában is segített, amint a Kozma Józsefhez, e derék kolozsvári polgárhoz írt hosszas levelezései mutatják.¹

Augusztinovics Pál bécsi udvari ágens, az egykori diák, akinek 20 arany nagy jótétemény volt, már gazdag ember, gazdag anyagilag, aki ezreket tud másoknak kölcsön adni és kölcsönért hercegek és grófok keresik föl. Ha életpályájának ezen a pontján meg áll, akkor is azt mondhatjuk, hogy kivételesen szép pályafutása volt. A gondviselés azonban még magasabbra hívta el.

Az erdélyi kir. táblánál már hosszabb idő óta ürességben volt egy ítélőmesteri állás, amelyet ezelőtt unitárius ember

¹ Kolozsvári Unitárius Kollégium nagykönyvtára. Kéz. 752. sz.

töltött be. Az E. Képviselő Tanács fölírta az uralkodóhoz, hogy ezt az állást unitáriussal töltsék be. A fölíratot maga *Augusztinovics Pál* adta át Ferencz császárnak és királynak. A kinevezésre elsősorban az *Augusztinovics Pál* neve jött előtérbe, mint oly emberé, aki az uralkodónál és hitsorsosainál is kedvelt volt. Azt várta tehát mindenki, hogy *Augusztinovics Pál* nyerje el azt a tisztséget. Ugy látszik, *Kozma József* levélben célzott is arra; a kolozsvári Unitárius Kollégium kéziratkönyvtárában levő, már említett levélgyűjteménynek utolsó sorai erre mutatnak.

„Ad vocem. *Itélőmester*. Nagyon megcsalódna az Ur abban, ha azt hinné, hogy én azon kapkodnék és az után járkálnék, — ha minden legkisebb utánjárásom kívül sponte s proprio motu reselválnának, — úgy nem mondom, hogy le nem mennék, de bizonyosan akkor sem ex egoisticis principiis, — honorificum, vagy nem tudom mi semmisségeken való kapásból, mert efélék reám bizonyosan nem ágálnak. Ennyiben áll dispositiom, v. érzésem arról.” *Augusztinovics Pál* megnyerte az itélőmesterré való kinevezést, 1825. febr. 25-iki kelettel. A kinevezés hivatkozik hosszas közéleti működésére és kiváló jogi ismereteire, törvényben val ónagy jártasságára.¹

Öt évig teljesítette ezt a hivatást minden oldalon elismerést víván ki magának. Különösen nemes szeretettől áthatott előkelő modora nyerte meg a vezetése alatt munkáló ifjúság lelkét. Ezután királyi főkormányszéki tanácsosnak nevezte ki az uralkodó. Mint főkormányszéki tanácsos kiváló munkát fejtett ki a városok tanácsa és választott közönsége közjainak kezelése érdekében. Itteni kiváló munkásságának köszönhető, hogy 1837-ben az országgyűlés a számvevőség elnökének választotta meg. E választást az uralkodó megerősítette, de az irigy halál okt. 5-én kiragadta munkaköréből és az életből.

Augusztinovics Pál a főkormányszéki tanácsosi állásra való beiktatásakor a következő jellemző beszédet mondta:²

¹ Buzogány i. m.

² Néhai *Simén Domokos* tanár másolata az E. K. T. levéltárában levő eredetiből. (Kéz. k. 204. sz.)

„Az hivatalt viselő igaz hazafinak legédesebb öröme s gyönyörűsége az; mely a fejedelem s a haza szoros egybekötetésben levő java s polgártársai boldogságának előmozdításából származik.

Különben sok nyughatatlanságokkal, terével, fáradsággal s néha kedvetlenségekkel is járó közhivatalviselés ezen tekintetből becses, jobb mód és alkalmatosság lévén abban a közjónak munkálkodására.

Ebben áll a hivatalviselésnek valóságos becse, méltósága s legszentebb célja s jaj annak a társaságnak, melynek kormányán s bírói székeiben az hivatal becsét nem ez, hanem más oldalos kinézésekben keresők ülnek.

Nem titkolhatom el azért azon hív jobbágyi mély tiszteletem — s buzgó háládatosságom kijelentését Felséges fejedelmünk, Hazánk szeretett Atytyának abbeli kegyelméért, mely szerint az Excellátok s Nagyságtok graciosa Ininitiationjokbéli hathatós segedelmezések — s pártfogásaiknál fogva, (melyet az háládatosság legtisztább érzéseivel emlétek s azzal szívemen viselni is fogok), oly díszes hivatalra szólítottam fel, melyben az igazság kiszolgáltatására — s a közboldogság gyarapítására célozó munkás hív törekvésében a Felséges királyi főkormányzéknek csekély voltom s tehetségem szerént néműnemű részt vehetek.

Nem rettentenek meg ennek terhei, midőn bátorit az Excellátok s Nagyságtok bölcsessége, s nagy tapasztalása és segedelmezések, melyet megnyerhetvén: úgy a fejedelem és haza hív szolgálattýára ezen új hivatalban (melynek hitét ezennel leteszem) szerencsésnek fogom tartani magamat.

Ilyetén belső érzésomban felséges fejedelmünknek hozzászas életet — dícsőségesen uralkodó Házára — édes Hazánkra — Excellátokra, s Nagyságtokra — s az egész felséges Főkormányzék érdemes minden tagjaira áldást és jóllételt óhajtván, magamat Excelládnak, Excellátoknak, Nagyságtoknak és az egész felséges kir. Főkormányzék több érdemes Tagjainak kegyelmekben, gráciájokban, fávörökben, barátságos szíveségekből teljes bizodalommal alázatosan ajánlom.“

Amikor főkormányzékí tanácsos lett, abban az évben hívta el az unitárius egyháznak zsinati főtanácsa főgondnoknak (1832.). Mint ilyen az első egyházunk történetében, aki

nem a születés, hanem a szellem arisztokráciájából került egyházunk vezető állására.

Mint főgondnok, tisztét nem külső dísznek, hanem igazi hivatásnak tekintette Amikor csak tehetett, részt vett a consistoriumi gyűléseken s az egyház kormányzásában is. Különösen nagyon érdekelte a tanulók sorsa, magaviselete, előhaladása. Ha kellett szigorral, vagy megbocsátással, de mindig magasabb szempontból és tiszta szeretettel figyelte az egyház virágos kertjének: az iskolának, különösen a kolozsvári főtanodának a sorsát. Hogy mennyire a szíven feküdt egyháza s különösen a főiskola ügye, mutatja az a végrendelet, melyet halála után néhány nappal tett s amely egész élete értelmét félreérthetetlenül megmagyarázza. A végrendeletet halála előtt négy nappal írta meg, de azért ez teljes fényt vet az ő egész életére. Látszik belőle, hogy ezt nem külső befolyásra készítette, nem egy hirtelen jött szeszély, vagy ötlet adta neki, hanem hozzátartozik szorosan életéhez. Végrendeletének tartalma a következő:¹

Az ezen Nagy-fejedelemségbeli Nemes Unitárius Status szegény sorsát tekintvén s azok ifjainak mind a tudományokban, mind a moralításban leendő jobb módú neveltetések lévén eleitől fogva főcélom, azt a nemes Unitárius Statust hagyom universalis haereszemnek.

Az volt a célom, hogy leveleimet tökéletesen rendbe szedve, azokból dolgaim állását tisztába téve, s a ns. Unitárius Status nevezetesebb szükségeit is, hitem sorsosaival egyetértőleg, tekintetbe véve, ezekhez képest tegyem pontonként meghatározva rendelkezésemet; de elkezdett munkámban előbb hivatalom foglalatosságai, később Kolozsvárról eltávozásom miatt eddig be nem végezhetvén,, most pedig ama leveleim távolléte s gyengélkedő állapotom miatt egész teljességében ki nem terjeszkedhetvén, minekutána gubernialis cancellista bölöni Farkas Sándornak, concept practicansok Körmőczi Józsefnek és Fekete Sámuelnek alkaratomat már több ízben kijelentettam, tudva van előttük célom, s az ök egyezs-

¹ Végrendelet megvan az egyház levéltárában. En a Jóságfelügyelőség bírtokában levő, Benczédi Gergely tanár által készített másolatot idézem. V. o. Buzogany i. m.

gükben benső megnyugvással vagyok, hogy hátramaradó vagyonomról mostani meghatalmazásomnál fogva úgy fognak rendelkezni, mintha magam volnék életben, ezt előrebecsátva:

1. Ladamosi jószágomat, minden hozzátartozóival s ahhoz tartozó ns. Zaránd-vármegyei részjószágokkal, kedves barátim, b. Farkas Sándor, Körmöczi József és Fekete Sámuel adminisztráltassanak, annak jövedelmeiről minden esztendőben számadást adván a konzistoriumnak. A jószág tiszta jövedelmének az írt ns. unitárius Status minő közintézetekre és szükségekre leendő fordíttatását a kinevezett adminisztrátorok együtt közértelemmel hárman határozzák meg, és az e szerint meghatározott célra fordíttassék in perpetuum. -- Nevezett barátaimnak, mint szóval többször kijelentettem, lelkükre kötöm, hogy nekem szívemen leginkább fekvén a kolozsvári nemes unitária iskolában a tudományos és erkölcsi nevelés jobb célra állítása, tehát vagyonom e célra fordítása elhatározásában ezt tartsák lelkiismeretesen szemük előtt.

Az 5-ik pontban értékes könyvtárát, a 6-ikban tőkepenzeit hagyja a kolozsvári unitárius kollégiumnak.

A végrendelet többi pontjaiban testvéreiről s másokról gondoskodik, akik neki szolgálatot tettek. Kissolymosi birtokát Sámuel testvéröccsének hagyta. Leánytestvéreinek Déváu 3000 ezüst forinton szerzett jószágát. Régi gazdasszonyának évi járadékot biztosított, a körülötte szolgálóknak is hagyott valamit, barátainak pedig értékes emlékeket adományozott.

Azt kívánta, hogy a kissolymosi temetőben helyezzék örök nyugalomba.

Ezek a rendelkezések minden ékesszólásnál szebben beszélnek. Megmagyarázzák Augusztinovics Pálnak, az igazi nagy unitáriusnak, a nemzetségeért és székely unitáriusokért lángoló lelkét. Megérteti ez a végrendelet, hogy Augusztinovics Pál nemcsak a magas hivatali állást kereste, hanem azt a módot és lehetőséget, hogy miként használjon övéinek. Az egyházi pályán a főgondnoki állást nem az állás díszéért fogadta el, hanem azért, mert hatni, alkotni akart, mert egyházunknak hasznára akart lenni. Isten nemcsak körültekintő bölcsességgel, hanem férfias bátorsággal is megáldotta. Nem riadt vissza a népszerűtlen fellépéstől sem, ha azt hitte, hogy ezzel az ügynek használ. 1834. év körül az ifjúság és a ható-

ság közt nagyon feszült volt a helyzet. Az ifjúság lelkét hártalan lelkesedés fogta el a magyar szellem diadalának kivívásáért s ebbeli lelkesedésében korlátokat nem ismert. Gyakran összeütközött a karhatalommal. Augusztinovics élete nagy részét Bécsben élte le, az udvarhoz közel, mikor hazajött Erdélybe, akkor is magas hivatalt töltött be. Leveleiből kitűnik, hogy a magyar jogos kivánságokat maga is táplálta a szívében, de azt is jól tudta, hogyha a fiatalos lelkesedés és az államhatalom fegyveres ereje összeütközik egymással, a nyers erő győz a lelkesedés és igazság fölött. Mint főgondnok féltette az egyházat is, mert a Képviselő Tanács minduntalan figyelmeztetéseket kapott a kormányzattól a diákság állítólagos féktelen magaviselete miatt. A diákokkal szemben tudott nagyon szigorú és nagyon megbocsátó lenni s mindkét magatartását igazi szeretete sugallta. Szelleme magas erejét népéért, az unitárius vallásközönségért lángoló lelkének ragyogó szeretete sugározta be s ez tette őt igazán nagygyá, emlékét halhatatlanná.

Midőn a nagy alapítónak és közéleti férfiúnak emlékét föllevenítettük, nem lehet közömbös az sem, hogy mi volt ez az anyagi érték, amivel az egyházat és ezen keresztül vallásközönségeinket megajándékozta. A ladamosi birtok herceg Grassalkovicstól maradt reá 49.602 frt. értékben. Ennek a birtoknak rendbehozatalára befektetett 3000 forintot s így ez a birtok Augusztinovicsnak kb. 52.000 forintban állott. A többi adományai értéke kb. 8000 frt volt s így az egyház akkori értékben 60.000 frt értéket örökölt. A vagyont a hagyományozó akarata szerint úgy kezelték, hogy jövedelmének egy részét tőkésítették és abból a birtokállományt gyarapították: 1868-ban, az első Augusztinovics emlékűnnep alkalmával a gondosan és lelkiismeretesen kezelt vagyont 120.812 forintot tett ki. Az akkori és a mostani pénzérték között nagy különbség van, a háborús pénzbő időkhöz szokott ember ezt nehezen is tudja megérteni. Buzogány Áron úgy számította volt ki, hogy ötven-hatvan esztendő múlva ez összeg 200 ezer frt-ra kell emelkedjék.

Ez a számítás nem is csalt. 1914-ben a világháború kitörésekor 3183 kat. holdra emelkedett az Augusztinovics Pál-alap birtokállománya. Főlöskéges arról gondolkoznunk, hogy

ez alapnak mi volt akkor arany valutában a pénzbeli értéke, mikor olyan óriási pénzbeli értékváltozás, valuta ingadozás állott be azóta. A kiegyezés után az Augusztinovics Pál alapja valóban egyik legkomolyabb anyagi alappá fejlődött, amely a Berde-alapítvánnyal együtt egyházunkat komoly feladatai, magasztos hivatása teljesítésére alkalmassá tette. A világháborút megelőző időben kicsiny egyházunk anyagi alapja biztosítva volt.

Jött azonban a nagy fordulat. A fegyverek aldobása. A hadsereg széttörlése. Az októberi forradalom. Trianon. Magyarország feldarabolása. A kegyetlen román földbirtok-reform, mikor a nemes alapítványozók társadalmi célt szolgáló adományait a végrendelkezők akaratát embertelen durvasággal megsértve, úgy kisajátították, hogy az egyháznak legfőbb csak az elveszett fejsze nyele maradt meg. A helyzet olyan volt, hogy az Augusztinovics-féle megmaradt kb. 120 hold birtokot is tanácsos volt eladni és beépíteni kolozsvári házba.

Egy lehetetlen korszak, hamis eszmék és az erkölcsi örök igazságoknak tagadása ideje korában történhetett csak ilyen kifosztása az emberi kultúrának. A történelem folyamata eltevédt, annak vissza kell fordulnia oda, ami a helyes út. Az emberi gonoszság szétdarabolta azt a szép országot, ami édes hazánkat, melyet a Teremtő egységesnek alkotott a Kárpátok égfelé nyúló hegyeivel és erdőivel. Ez a kor elvesztette az erkölcsi igazságszolgáltatásba való hitét. Ennek azonban meg kell változnia. Az erkölcsi igazságszolgáltatás nélkül ez a világ és a mi életünk semmit sem ér. *Hiszünk egy isteni, örök igazságban.* Hiszünk, hogy eljön az a kor, amely jóvá teszi azt, amit egy más korszak összetört. Hiszünk, hogy iskolánk viszsza kapja azokat az alapokat, melyet nagyjaink életük nagy munkájával, önmaguk boldogságának feláldozásával létesítettek.

Az ellenséges áramlatok azonban nem döntötték meg az Augusztinovics Pál életművét. E nagy férfiú jelleme ma is hódít, munkája ma is követésre kész. Szorgalma, kitartása, soha sem lankadó ereje, egyházának, nemzetségének, népének

szeretete ma is példányképül áll előttünk s az ily kiválóságok különösen fölemelő hatást gyakorolnak az ifjúságra.

Benczédi Pál.

Az ünnepélyt *Józan* Miklós püspök zárta be a következő szavakkal:

Ünneplő Gyülekezet!

Kedves Ifjúság!

Intézetünk ismét lerótta a hála és a kegyelet adóját egyik jóltevője iránt, aki az ő szívének kincseiből hozott elő szépet és jót örök tanulságul mindnyájunk számára. A mi megemlékezésünk illesse nem csupán őt magát, akinek életét és jellemrajzát újból fölidéztük lelki szemeink előtt, hanem mindazokat, akik őt megelőzve, vagy az ő példáján felbuzdulva, beállottak abba a nemes gárdába, amely anyagi és szellemi hagyatékával gazdagította s akárhányszor a végveszélytől mentette meg egyházunkat.

Amint neve is mutatja, lengyel unitárius testvéreink ivadéka; összekötő kapocs a múlt és a jelen között, amelyet még megerősíthet a százados aléltság után ez a feltörekvő újabb korszak, amelyben ideális lelkületű utódok ismét missziót teljesíthetnek a Rakowi Káté alapján.

Jól esik hinnünk, látnunk és tapasztalunk, hogy a Jóltevők sora megritkult ugyan, de végképpen le nem zárult; mert a modern időkben is vannak — Istennek hála! — áldozatos lelkék, akik az egyházban kivált a nevelés ügyét felkarolva, elősegítik az új nemzedék szépreményű törekvéseit.

Az áldozat szentsége gyűjtött egybe minket erre a kegyetes ünnepre. Ugyanez a nemes gondolat és fölemelő érzés vezessen mindnyájunkat a szürke hétköznapiakon is, hogy komoly munkával és hűséges odaadással szolgálhassunk mi is — nagy elődök nyomdokaiban — Anyaszentegyházunkat és édes magyar Hazánkat . . . A mi Egy igaz Istenünk áldása legyen mindnyájunkon! Amen.

A d a l é k o k .

Nagyfalusi Fekete Gábor életrajzához.

1845. X. 2.—1917. VI. 18.

A közéletben a helyét emberül megálló s jellemben makulatlan egyénről mondja a római: integer vir vitae: egész ember.

Fekete Gábor egész ember volt.

Szép, népes és boldog családjának feje: pater familias. Nem a család rettegett feje, hanem a családot összefogó szeretet megtestesülése.

A társadalomban a polgári erényeknek: az önzetlenségnek és a közért való munkának a képviselője. Marosvásárhelyen a helyi viszonyoknak megfelelő keretben és az adott viszonyokhoz alkalmazkodva áll a társadalom szolgálatában. Kolozsvárt az úri társadalom összefogó testületében, a Kolozsvári Kaszinóban az elnöki tisztséggel állítják be vezető egyéniségek.

Egyházában előbb a Marosi Egyházkör gondnoka, később a kolozsvári Főgimnázium felügyelő gondnoka és 1907-től: egyházi főgondnok.

Magyar érzésének és hazafiui kötelességének temploma és színtere: az E. M. K. E. Az Erdélyi Magyar Kultúr Egyesületnek nagysúlyú alelnöke.

De Fekete Gábor nemcsak egész ember, hanem nagy ember volt.

Az ő nagysága nem a nagy nyilvánosság előtt való szereplésében, nem a külső sikerek nyilvánulásában, hanem a bíraskodásban jelentkezett. Az ő magyar bírói nagyságát megfelelő kortörténeti háttérrel és a magyar bíraskodás fejlődésével kapcsolatban külön kell méltatni.

En ezúttal az ő mindenek felett való elfogulatlanságát, az ő egyéni intaktságának az óvatosságát fölül muló féltését kívánom előtérbe helyezni.

A K. M. LXV. évfolyamában (4—5 füzet) közölt okmányok a száraz, hivatalos stílusban kiemelik, hogy: „kipróbált, tiszta jellemével általános elismerést és köztiszteletet vívott ki magának.” Minden egyes szó tartalma külön fejtegetést igényel a Fekete Gábor életével kapcsolatban.

A tiszta jellem kristályban jegecesedése volt Fekete Gábor közéleti erőssége. Ő nem tartozott a közéleti pályán előkelő állásban elhelyezkedve levő nagy családok köréhez, tehát pályájának minden sikerét „ki kellett vívnia”. Arra reá kellett szolgálnia, azért verejtekeznie kellett. Érthető tehát, hogy az óvatosságot fölül muló féltéssel járt el mindenben. Lélektanilag indokolt, mert ha valahol joggal kifogásolhatóan vétett volna, nem állottak volna körülötte a befolyásos rokonok, akik egy kis jóindulatú fölvilágosítással, vagy egy jól alkalmazott aperçu-vel, avagy egy jól alkalmazott bonmot-val elütötték volna.

Aki a maga emberségéből tör fölfelé, annak nem szabad szem elől tévesztenie, hogy: jó a jobbnak ellensége. A kiválóbbnak tehát versenyzői a kiválók. Nem támogatói, hanem elgáncsolói. A kiválóbbakat igen sokszor csak a megértő fellebbvalók mentik meg az elbukástól.

A jellem szempontjából pedig a makulátlanság a végső siker egyetlen biztosítéka. Az alulról jövőknek minden sikerét romba dönti a jellemen mutatkozó legkisebb folt.¹ Lélektanilag érthető tehát, ha a saját helyét emberül álló és életpályáján, a bírói székben nagy bíró: N. Fekete Gábor az adminisztratio terén a legkisebb gyanun is fölül állónak kívánta egyéniségét tartani. Ebben a vonatkozásban már régebben tisztázni kívántam a fölületes közvéleménynek azt a téves hiedelmét, hogy

¹ Idézni kívánom:

„Kényes szövet a becsület...

Ha egyszer rajta folt esett,

Ki nem moshatod, bármiként mosod.

Szétfoszlik a tisztítás alatt

S a becsületből semmi se marad.“

„a kolozsvári kir. ítélőtábla területén felekezeti különbség nélkül első sorban az unitáriusok haladnak.” Ez arra az időre vonatkozik, amikor a tábla elnökén kívül unitáriusok: Gál Jénő tanácselnök, Zsakó István, Mikó Imre és Weress József tábla-bírák.²

Nézzük azonban közelebbről, hogy az egyének arravalóságától eltekintve, írható-e bármi is az unitáriusok és különösen a Fekete Gábor terhére.³

A magyar bírói kinevezés rendszerében a táblai elnök elnöklete alatt tevékenykedő: „javaslattevő” (candidáló) bizottságnak megvolt a befolyása abban az irányban, hogy kik kerüljenek be a *hárm*as jelölésbe, de az is tudott dolog volt, hogy nem egyszer a miniszter eltérő felterjesztést tett ő felségéhez.

Ezeknek a tisztán látása mellett nem hagyható a kérdés elbírálásánál figyelmen kívül, hogy a jelöléseknél néha a kívánt különös szakszerűség is döntött.⁴

Időbelileg figyeljük csak meg a következőket:

I. Fekete Gábor⁵ Marosvásárhelyen, ahol báró Apór Károly közismerten nem unitárius a táblai elnök — 1877. évi április havában (1877—1845) 32 éves korában már táblai pótbíró, 1882. évben (37 éves korában, abban az időben) rendes tábla-bíró s 1890-ben már táblai tanácselnök.

A kir. ítélőtáblák 1891 évi decentralisatiója öt ebben az

² Időszerűséget nyer ez a kérdés abban a vonatkozásban is, hogy az erdélyi részek visszatérése után megszervezett kolozsvári táblán és törvényszéken pár unitárius bíró van. Kíváncsnak tartom ezt a téves hiedelmet most feleleveníteni abból a szempontból is, hogy a kir. ítélőtábla működésének megkezdésekor tartott ünnepi ebéden unitárius részről hangzott el ez a ferde beállítás, hogy unitárius tábla. Erre mondotta hamisan az ig. minisztérium illetékes tisztviselője: noha ezt tudom; a Mikókat nem neveztettem volna ki ide.

³ A mai vallási türelmetlenség idején a fenti kérdés tisztázása tanulságos is. Egyben intő példa arra, hogy az unitárius tanuló fiatalság bármely irányban indul el az élet útjain, törekedjék a saját szakjában kiválóságra! Az alábbi példák erre intik és buzdítják.

⁴ Matematikai tanszékre nyelvész nem jelölhető. Büntető bíró sem igen jelölhető hitelszakra.

⁵ Atyja: Károly Marosvásárhelyen ügyvéd, később törvényszéki bíró. Anyja: Simatics ezredes leánya: Simatics Verona. A pályafutására és családfájára vonatkozó részletesebb adatokat mielőbb közölni fogjuk.

állásban éri. Marad tehát tovább is ott tanácselnök.

Azonban Kolozsvár 1891-ben ítélőtáblai székhely lesz. A decentralisatiót Szilágyi Dezső hajtotta végre. Elve volt, hogy az új királyi táblákhoz kiváló ügyvédek is kinevez. Így lett a kiváló író: Ritók Emma atyja, Ritók Zsigmond nagyváradi kiváló ügyvéd egyenesen a nagyváradi tábla híres elnöke.

Kolozsvárra részben Marosvásárhelyről helyeztek át tábla-bírákat, részben Budapestről.

II. Gál Jenő, a mi egyházunknak ez az úri modorú, népszerűséget soha se hajszó, kiváló embere 1891-ben budapesti ügyvéd és (felvinczi) országgyűlési képviselő.

Életrajzi adataiból csak annyit, hogy Kövendről indult el, (szül. 1847. XII/3.) Budapesten jogászodik és az ügyvédi vizsgát letette 1871. IX/25-én. Ott is kezdi meg bírói pályáját. Már 1870. V. 9-től Kúria ítélőszéki osztályának segédfogalmazó, 1873. I. 20-tól fogalmazó. Az 1875. V. 9-én kelt kinevezéssel a pécsi járásbírósnál albírói állást nyer.

Ő azonban olyan legény volt a talpán, hogy szépen megköszönte a hivatalból való kinevezést, mert célja volt, hogy Budapesten működjék, azt nem fogadta el, hanem hivataláról lemondva ügyvédi irodát nyitott. Az 1878. évi választáskor a felvinczi kerület választotta meg képviselőnek.

Szilágyi Dezső a parlamentből ismerte, ahol Gál Jenő törvényjavaslati előadóként is működött s a táblák decentrazálásakor 1891-ben Kolozsvárra nevezette ki táblabírónak 44 éves korában. Azt is jelezhetem, hogy budapesti ügyvédként hiteljogász volt, de később kiváló büntető tanácselnöknek bizonyult, aki a legerősebb büntető szakjogászokkal is állta a versenyt. Ekként elsőnek Gál Jenő került a kolozsvári ítélőtáblához, amiben Fekete Gábornak semmi része nem volt.⁶

Az, hogy később Fekete és Gál jó barátok lettek, szerintem az egyéni erkölcsi értékek szükségszerű kapcsolódása volt. Abszolút puritán életfelfogás, jellembeli azonosság, egyenlő munkaszeretet és a bírói állásra való egyenlő elhivatottság volt közös jó tulajdonságuk és ékességük.

⁶ Gál Jenő életrajza külön lesz megírandó.

Fekete Gábor 1894-ben Szilágyi Dezső előterjesztésére került Kolozsvárra a tábla élére.⁷ Ő tehát a II.-ik unitárius.

⁷ Fekete Gábor it. táblai elnöki beiktatásakor őt Heppes Miklós tanácselnök a következő beszéddel üdvözölte:

Méltóságos Elnök Ur!

Méltóságodat, mint a kolozsvári kir. ítélőtáblának immár tényleges elnökét a vezetésére bízott tábla bírói kara, segéd és kezelő személyzete nevében hódolattal és őszinte tisztelettel üdvözlöm, magas állásához szerencsét, — ehhez fűzött nemes céljaihoz pedig sikert kívánok.

Ez üdvözlés bensősége és melegsége nem a főnökhöz való viszonyban, hanem Méltóságod személyi iránti rokonszenven találja forrását, mely a régi munkatárs szerepében fejlődött tiszteleten, becsüléssel és szereteten alapuló barátság érzelmeiből fakad.

Engedje meg Méltóságod, hogy a közelmúltnak ezen a bírói kar minden egyes tagjára becses és kedves emlékére mutatni bátorkodom, de megnyugtathatom, hogy ez csupán abból a kettős célból történik, miszerint jelezzük, hogy jövetelét Berczelly Jenő elnök urnak eltávoztása s ezzel egyidejűen Schneider József tanácselnök urnak nyugalomba vonulása miatt a kir. ítélőtáblát ért súlyos veszteség fejében, kárpótlásnak és vigasztartásnak tartjuk, minek következtében őszintén mondhatjuk, hogy ezen ítélőtábla elnökévé történt kineveztetése feletti örömünk teljes; történik továbbá azért, hogy kijelentsük, miszerint a múlt emlékeiből jogot csak ahhoz formálunk, hogy Méltóságodat nehéz feladatában és ennek megoldására irányuló törekvésében a legodaadóbb munkássággal támogatjuk.

A kir. táblák decentralizációjához fűzött remények megvalósítása, a táblák elnökeire háruló súlyos feladat, melyet úgyis mint bírónak a gyors és helyes igazságszolgáltatás érdekében kell megoldaniok.

Méltóságod a kolozsvári kir. ítélőtábla vezetésének átvétele által abba a szerencsés helyzetbe jutott, hogy feladatának megfelelőhessen, csupán folytatnia kell az elnöki és bírói kettős működési körében kitűnő érdemeket szerzett elődének munkáját, ki minden lehető megtett, hogy a felügyeletére bízott összes bíróságnál az ítélkezés jósága és gyorsasága emelkedjék

III. *Zsakó István* a gyulafehérvári kir. törvényszék elnöki székéből került a kolozsvári táblához táblabírónak.

Toroczko születője (1843.) A bányászati akadémiát Selmecbányán végezte 1862/3—1865/6 tanévekben.

és a felügyeletet az adminisztráció sokoldalú ágazatában az igazságszolgáltatási érdekeknek megfelelően érvényre juttassa.

Méltóságod kiváló jogászai tehetsége, közismeretű tapintatos modora, fáradságot nem ismerő szorgalma és ügybuzgósága teljes biztosítékot nyújt arra, hogy a vezetésére bízott királyi ítélőtáblánál és ennek kerületében levő első folyamodású kir. bíróságoknál az igazságszolgáltatásnak érdekeit a legnagyobb várakozásnak megfelelően érvényre juttatja.

Az alkalom nem csupán az állás, de a nemes ambíció kiélegítése szempontjából is kecsegtető, mert ha a magyar jogászság évtizedeken keresztül táplált egyik óhaja megvalósulásának, a szóbeliség és közvetlenség elvére alapított törvénykezés életbeléptetésének előestéjén vagyunk, a részint törvénytervezet, részint törvényjavaslat alakjában kész munkálatok, valamint a magyar igazságügyet érdeklőleg, a közel jövőben megvalósítani szándékolt egyéb tervek pedig azt sejtetik, hogy hazánk jogrendét biztosító oly alapvető alkotások birtokába jutunk, melyek a magyar jogszolgáltatásnak a reformkorszak jellegét kölcsönzik.

Ezek érvényesülésére közrehatni, ezek végrehajtásában a kevés kiválasztott közül egyik vezéregyéniségként közreműkölni, a bírói pályán kitűzött legnemesebb ambíció megvalósulása és az elérhető legmagasabb cél teljesülése.

Ehhez a Magyarországon osztályrészül csak igen keveseknek jutható szerencsééhez az alkalom Méltóságod részére a mai nappal bekövetkezett.

Ezt a ritka szerencsét Méltóságodtól joggal a magyar bírói kar egyik tagja sem irigyelheti, de nem is irigyli, mert jogászai kitűnő tudományának a bírói pályán hosszú időn keresztül fáradhatatlan szorgalommal folytatott hasznos munkásságának kifogás alá soha nem esett igazságérzetének és elismerést parancsoló tiszta jellemének kiérdemelt és méltó jutalma ez.

A magam és az itt egybegyűltek mindnyája nevében szívből kívánom, hogy Isten hazánk törvénykezésének előbbre-

Ezt követően a kolozsvári jogakadémián a tanfolyamokat kiváló sikerrel végezte és az elméleti államvizsgát 1869. évi november hó 9-én állotta ki.

Abban az időben szokás volt a bányászati és jogi szak ösz-

vitelére irányuló minden törekvését szerencsével és sikerrel áldja meg, munkássága után az elismerés babérait árassza, hogy nevéhez a legszebb emlékek fűződjenek.

Midőn ezek után a kolozsvári kir. ítélőtáblának ideiglenesen reám bízott vezetését Méltóságodnak ezennel átadom, engedje meg, hogy hivatása magasztosságának tudatától és ügyszeretettel párosult kötelesség érzettől áthatott bírói kar, valamint a szintén kifogástalan és értelmes más hivatalnokai nevében a legfáradhatatlanabb és alapos munkásságról biztosítsam, viszont részünkre Méltóságod jóindulatát kikérjem; engedje meg, hogy kifejezést adjak az iránti óhajunknak is, hogy köztünk kellemes foglalkozást, Kolozsvárt pedig boldog otthont találjon, hol kedves családjával együtt egészségben, örömben és megelégedetten éljen.

Erre a beszédre *Fekete Gábor kir. táblai elnök* a következőleg válaszolt:

Méltóságos és Nagyságos Uraim!

Mélyen tisztelt bírótársaim!

Életemnek eme nagyjelentőségű pillanatában, amidőn Ő csász. és Apostoli kir. Felségének legfelsőbb kegyelméből és a magas kormány kitüntető bizalmából a kolozsvári kir. it. tábla díszes elnöki székét elfoglalva, emez illusztris tagokból álló magas testület élére állani szerencsés vagyok, őszinte tisztelettel, őszinte kollegális érzülettel üdvözlöm önöket, mélyen tisztelt bírótársaim.

Midőn ezt teszem, köszönetet mondok mindenek előtt, a legmelegebb hálás köszönetemet azon szíves fogadtatásért, amellyel első megjelenésem alkalmával kitüntetni kegyeskedtek; köszönetet mondok azon szíves kollegális érzülettől áthatott üdvözlésért, melynek mélyen tisztelt elnök társam oly szép szavakban volt szíves kifejezést adni, és végül köszönetet mondok, hálás köszönet bizalmuk szíves előlegezéseért, ama rám nézve rendkívül nagy becsű, de több, mert nélkülözhetetlen, mert lehető sikereim feltételét képező szíves támogatásuk kész-

szekapcsolása, mert a bányabíráskodás különleges képzettségeket kívánt.

A selmecbányai akadémia elvégzése után már 1866. december hó 19-től bányagyakornokká neveztetett ki.

séges felajánlásáért.

Mert, mélyen tisztelt bíró társaim, nem hallgathatom el, hogy e terembe lépésem első percében a bátortalanság, az elfogódás érzete vett erőt rajtam, midőn elgondoltam, hogy mily nehéz, mily felelősségterhes feladat vár reám és, hogy ezzel szemben mily gyenge erővel, mily csekély tehetséggel, mily fogyatékos ismeretekkel rendelkezem én, míg kiváló elődöm, mélyen tisztelt Berczelly Jenő úr ő méltósága, a kassai kir. ítélőtábla ezidőszerint tisztelt elnöke, oly magas tehetségekkel és a központban, a magas minisztériumban szerzett széles látókörrel s így e magas állás betöltésére megkívánható minden kellékkel rendelkezett.

De mindazonáltal, amidőn hallottam mélyen tisztelt elnöktársamnak lelkesítő, bátorító, lekötelező szavait, amidőn láttam a magyar jogszolgáltatás magas céljai iránt lángoló lelkesedését, amikor biztosított úgy az ő, mint az önök szíves közreműködéséről, amidőn körültekintve, magam előtt láttam azon régi bírótársakat, azon jó barátokat, akikkel hosszú éveken át együtt küzdöttem a magyar igazságszolgáltatás eszményi céljainak elérésére s akiknek önzetlen tevékenységét a sikerek egész sorától mindig örömmel láttam követni s amidőn a többi bírótársaimban is mind harcedzett bajnokát ismerem a magyar jogszolgáltatásnak s akiknek működéséhez már is hasonló sikerek fűződnek, s a kívánt tiszteletem teljes, — ezeket megdögvél mondom, eltűnt csüggedésem, visszatért önbizalmam és biztat a remény, hogy e nem remélt, nem várt, nem keresett, véletlenül és váratlanul nyert magas kitüntetéshez fűződő várakozásoknak legalább megközelítőleg eleget fogok tehetni.

Ezért, mélyen tisztelt bírótársaim! Öszinte tisztelettel hajtom meg önök előtt lobogómat, amelyre nincs más ráírva, mint e rövid szavak: „becsületes munka.” E jelszó vezetett eddigi szerény pályámon, ez fog vezetni jelenlegi terhes magas állásomban is és íme ezennel ünnepélyesen ígéretet, fogadást teszek, hogy amíg a Mindenható meg fogja őrizni elmém épsé-

Ezúttal nem kísérjük végig bányalaklamazotti pályáján, csak jelezzük, hogy 1866. évben már az abrudbányai zúzdauzem *vezetésével* volt megbízva.⁸

Ebben az állásában tette le 1869. XI. 9-én az elméleti jogi államvizsgát és már november hó 15-én a bányaignazgatóság köz- és jogügyi osztályához osztatott be.

gét, testem erejét, munkabírásomat és munkakedvemet, teljesíteni fogom kötelességemet tett eskümhöz híven, lelkiismeretesen. Erre kérem az önök támogatását, mélyen tisztelt bírótársaim! Magam részéről pedig ígérem, hogy én a kollegális együttérzést, a kartársi jogviszonyt fenntartani, ápolni lelkemből törekedni fogok, hogy az együttérzés melege lelkesítsen munkásságunkban. Tág tért fogok engedni az eszmék harcának, az ügyek alapos megvitatásának, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy a vita heve fejti ki az eszméket, ez nyújt garanciát az igazságszolgáltatás alaposágára.

De biztosíthatom önöket, mélyen tisztelt bírótársaim, hogy bármi magas hullámokat verjen is a vita heve, mindig tisztelni fogom az ellenvéleményt, innen a zöld asztal mellől, neheztelés, keserűségérzete támadni keblemben soha nem fog.

Erre kérem önöket is, mélyen tisztelt bírótársaim.

A vezetésem és felügyeiletem alá helyezett bíróságoknál az ügyvitel, ügykezelés pontosságára, szabályosságára és gyorsaságára nagy súlyt fogok fektetni, s minden rendelkezésem alá helyezett eszközzel arra fogok törekedni, hogy e tekintetben a kívánalmaknak elég tétessék.

De a fősúlyt az egész vonalon az ügyek érdemi elintézésére, gondos feldolgozására fogom fektetni s épen a mélyen tisztelt elnöktársamnak beszédében hangsúlyozott reformokra tekintettel, fősúlyt fogok fektetni arra is, és latba fogom vetni minden igyekezetemet, hogy a felügyeiletem alatti bíróságoknál alkalmazott bírák, a kor színvonalán megmaradhassanak, s a kor haladásával együtt tovább fejlődhessenek, s el fogok követni mindent, hogy az újabb, ifjabb nemzedék kiképzése biztossíttassék.

⁸ Itt kapcsolódik élete össze nemeslelkű hitvestársával, Székely Terézszel.

Ugyanazon év december 22-én már *bányaesküdt*-té nevezetett ki.

A haladás gyors irama a mai motorizált világban is meglepő, de a szellemi ereje bírta az iramot.

Az 1870. évi március hó 12-én kelt ig. miniszteri rendelettel az abrudbányai törvényszékhez *bánya-szakelőadó-ülnökké* nevezetett ki — akkori évi 1200 frt fizetéssel.

Az 1871 XII/18-án kelt legfelsőbb elhatározással Ő Felsege a gyulafehérvári törvényszékhez törvényséki bíróvá nevezte ki.

A minden várakozást felülmuló gyors haladás ezt a szerény, nagytehetségű, sokoldalú és kiváló képességű jogászt nem nyugtatta meg. Nagyszerű bírói munkája mellett 1874. IV. 1-én a marosvásárhelyi táblán az ügyvédi vizsgát is letette.

Ilyen felkészültség kellő alap volt ahhoz, hogy Őfelsége 1888. évi szeptember hó 14-én kelt legfelsőbb elhatározásával a gyulafehérvári törvényszék elnökévé nevezze ki.

Tudnunk kell, hogy Erdélyben a gyulafehérvári kir. törvényszék volt felruházva a bányabíráskodás jogával.

Ez a kiváló bányajogász, — a megfelelő munkamezőn —, 45 éves korában a törvényszeki elnöki állásban nagyszerű teljesítményének méltó jutalmához érhetett. Abban az időben ez az állás csak a legkiválóbbak jutalma volt.

Alig tevékenykedett itt elnöki minőségében pár évig, Őfelsége 1892. évi augusztus hó 30-án kelt határozatával a kolozsvári királyi ítélőtáblához bíróvá nevezte ki.⁹

És most, mélyen tisztelt bíró társaim, csak arra kérem még önöket, szíveskedjenek őszinte, teljes bizalommal lenni én hozzám, a magam részéről ugyanezt ígérem.

Kérem szíveskedjenek bizalommal hozzám fordulni bármi ügyben, kérdéssel, kéréssel, minden jogos és méltányos kérésnek előmozdítása és teljesítése kötelességemet fogja képezni.

És ezzel ajánlom magamat nagybecsű jóindulatukba és barátságukba.

Kívánom, hogy az Isten önöket, mélyen tisztelt bíró társaim, sokáig éltesse.

⁹ Itt megint mellőzzük a további életrajzadatokat, csak azt jegyezzük meg, hogy illetékes helyen kúriai bíróvá való kinevezése elő volt je-

Ez a kinevezés is a Fekete Gábor táblaelnökségét megelőző időre esett.

Ezek a tárgyi adatok önmagukban elegendők annak a téves közvéleménynek a teljes szétrombolására, hogy a pártatlanság mintaképe, a jellem ércszobra: Fekete Gábor a táblájára az unitáriusokat mások mellőzésével vitte volna.

IV. *Mikó Imre* a negyedik unitárius táblabíró. A kolozsvári jogász társadalom közvetlenül szemlélte pályafutását és bírói fejlődését. Egyházunk kiváló emberének, a jogászként is és egyházjogászként is kiváló: Mikó Lőrincznek, volt országos képviselőnek, második fia.

Bátyja: Mikó Miklós Budapestre került és a m. kir. Kúria bírájaként halt meg.

Pályafutása egyenes vonalú. Született 1847. XI. 10-én. Az elméleti államvizsgát 1868. XII. 10-én tette le és a pátló jogtudományi tanfolyamot az 1868/9 tanévben végezte.

Az 1870. I. 22-én kelt okmány szerint Kolozsmegye törvényszékéhez tiszteletbeli joggyakornokká neveztetett ki; 1871. VI. 16-án tiszteletbeli aljegyzővé; 1871. VIII. 29-én fizetéses aljegyző; 1871. XII. 31-től II. oszt. jegyző, 1874-ben I. oszt. jegyző és 1877. évben a kolozsvári járásbírószákhoz albirónak neveztetett ki.

Öfelsége az 1885. évben a kolozsvári törvényszékhez bíróvá nevezte ki, ahol sajtóügyi vizsgálóbíró és híres tagosító bíró.

A kolozsvári kir. ítélőtáblához az 1897. évi VII. 28-án kelt irattal neveztetett ki, tehát pályafutását a Kolozsvárhoz kötöttség jellemzi.

Az egyes posztokat hamarabb is elérhette volna, de a helyhez kötöttség mindig hátránnyal jár.

Mikó Imre a kolozsvári királyi törvényszék egyik legkiválóbb bírája. Készségét alapos, tudása széles és munkabírása nagy. Abban az időben a tagosítási kérdések voltak a domináló ügyek és ő e szakban tevékenykedett. Kolozsvár tagosítását is ő vitte keresztül.

Neveltetéséből és egyéni természetéből folyó előzékeny,

gyezve, de a viszonyok a további előhaladásra nem kedveztek. Korához képest korán, 1907. évben ment nyugdíjba ez a tiszta judicium, nagy képességű bányajogász. Fényesebb fináléra érdemes életét 1926. évi XI. 4-én fejezte be.

úri modora és bírói multja jogossá tették táblabírói kinevezését. Kolozsvárt született, itt volt háza és külső birtoka, szöllője, tehát vagyoni szempontok is indokolták, hogy a szellemileg független bíró anyagi függetlenségének alapját is konzerválhassa.

Az egyenlők joga esetén is a méltányosság parancsolólag követelte, hogy ne más táblához, hanem a kolozsvári táblához neveztessék ki. Ennek az igazságos ügynek nem lehetett akadálya, hogy a táblán már három unitárius van. Ez a kinevezés már a Fekete Gábor elnöksége idejére esik.¹⁰

A bíráskodás nivóját ezek a bírák nem csökkentették, hanem emelték.

V. Weress József — a dévai törvényszéktől jutott be a táblához bírónak.

Született 1854. IV. 9-én Tordán. A kolozsvári tud. egyetemen a jogtudományi államvizsgát 1878. VI. 14-én tette le, a gyakorlati bírói vizsgát pedig 1883. XI. 18-án.

Pályafutása: 1879. VIII. 31-én aljegyző Hátszegben. Ugyanitt albíró 1884. X. 15-én, járásbíró 1888. VII. 20-án és 1897, XII. 29-én áthelyezve a dévai törvényszékhez törvényszéki bírói minőségben.

Az 1900 évben a hivatalos minősítése ez volt: kiváló bíró, minden ügyszakban alaposan képzett. Mint bűnügyi főtárgyalás és tanácsvezető teljesen megállja a helyét. Ügybuzgó, tapintatos, higgadt modorú.

Ilyen kiválósága mellett 1903. IV. 17-én elnyerte a táblabírói címet és jelleget. Ezt követően 1909. évi I. 3-án kelt legfelsőbb elhatározással a kolozsvári tábla bírójává neveztetett ki.¹¹

A táblán 1913. XII. 31-ig szolgált. Ekkor nyugdíjba ment.

Ez utóbbi táblabíró a táblán is bűnügyben dolgozott és fentjelzett egyéniségénél fogva helyét dicséretreméltó eredménnyel állta meg.

¹⁰ A történeti hűség kedvéért helyi tapasztalatból tudom, hogy a Mikó család igen előnyös ismerettséggel rendelkezett és az igazságos kinevezés értelmében illetékes helyen a kellő lépéseket — nehogy más befolyásos érvényesüljön — megtették. Mikó Imre 1906. XI. 16-án 59 éves korában halt el.

¹¹ Ebben az időben azonban Zsakó István már nyugalomba vonult (1907) és Mikó Imre pedig elhalt (1906. XI. 16-án) volt.

A fenti életrajzok igen tanulságosak. Ezúttal a célunk a téves közhiedelemmel szemben a való tények feltárása s ezért a fentnevezettek jellemzésével nem foglalkozhatunk.

Egyéniségénél fogva kétségtelenül Fekete Gábor rejtette magában a tehetség legkiválóbb feltételeit, de Zsakó István egyéniségének teljes kifejlődése a táblán megrekedt. Kissé zárkózott egyénisége miatt emberi és bírói nagyságát nem helyesen ítélték meg. Fekete Gábor részrehajlatlan s a látszattól is óvakodó egyénisége a fent nevezettekkel szemben tárgyiasan igazolást talált.¹²

A továbbiakban az elnöki titkárok kiválasztására vonatkozó diszkréciójális jog mikénti gyakorlását is legközelebb fel fogom tárni.

Fekete Gábor egyéni nagysága és jellemszilárdsága ennél a kérdésnél még fényesebben fog tündökölni.

A táblai tanácsjegyzők berendelésének kérdését sem fogom figyelmen kívül hagyni, hogy minden vonatkozásban megmutathassam a téves hiedelem alaptalanságát.

A fenti tények azonban nem rontják le azt az objektív igazságot, hogy az unitáriusok közül Erdélyben számarányukhoz képest sokan mentek a jogi pályára és a közvélemény előtt is kiválóknak bizonyult egyéniségek a marosvásárhelyi tábla területén is, — a kolozsvári tábla területén is és az Erdélyen kívül eső területen is — szépen érvényesültek. Ennek azonban a kiválóság, az arravalóság, az érték bizonyossága az alapja s nem a felületes közvélemény téves hiedelme.¹³

Dr. Tóth György.

¹² Megjegyzem, hogy volt egy rokona: Fekete Mihály, aki járásbíróként fejezte be bírói pályafutását. Soha meg nem érdemelt előnyösítéshez semmi vonatkozásban nem jutott, pedig ismerjük az életet: est modus in rebus.

¹³ A LXV. kötetben megjelent adalék alkalmából kértem az afiakat, hogy a F. G.-ra vonatkozóan bármily csekély adatot, ha rendelkezésükre áll, közöljenek velem. Ily közlést máig nem kaptam.

Laotse.

II. Az élet.

Laotse sentenciáinak második csoportja Richard Wilhelm fordításában az Élet címet viseli. Már az I. fejezetben láttuk, hogy megkülönböztetett egy nagy életet, szemben az egyéni étellel. Itt most tovább részletezi a nagy élet mivoltát. Azt mondhatnók, hogy az élet nagy kosmikus jelenségeit ismerjük itt meg. Az egész kosmos él. A kosmos életében a Tao a teremtő, tápláló, a vezérlő, irányító, segítő. És ez a kosmikus élet egyes egyedekben történik. Egyes egyedekben, amelyeknek jelentősége az egész szempontjából bizonyos irányokban majdnem semmi. Az egész kosmosban mégis különös szerepet kap az ember, az ő megismerő képessége és magasabb lelkiisége folytán. Szinte drámáinak lehet nevezni a felismerés eredményét, ami a nagy kosmikus életet helyezi az egyéni fölé, amikor a felismerés alapjául szolgáló élmények és folyamatok mind kizárólag az egyénben játszódnak le. Azt lehet mondani, hogy meg kell állapítanunk az egyén semmiségét ott, ahol minden történésnek a helye az egyén. Laotse keresi az ellentmondás feloldását és azt a Tao-ban találja meg. Amennyiben az egyén a Tao-t valósítja meg, annyiban van neki jelentősége; és gyakorlatilag következik ebből, hogy az egyén nemesedése ott kezdődik, ahol a tisztán egyéni érdekek v. örömeiről le tud mondani az általános javára; vagy talán még helyesebben, amikor az alacsonyabb életörömök helyett magasabb, a Tao szellemének megfelelő életörömeiket tud magának teremteni. Így merült fel az örökkévalóság (örökélet) gondolata is. A köznapi tapasztalat azt mondja, hogy minden egyéni élet véges és az emberben benne van az élni akarás, a haláltól való félelem, az örökkévalóság eszméje. Ez azonban csak az általános, a nagy kosmikus életmódhoz való felemelkedésben található meg.

„A nagy élet nem keresi az ő (sajátos) életét,

tehát van élete.

Az alacsonyabb élet nem akarja az ő életét elveszíteni, tehát nincsen élete.

A nagy élet szándék és ügyeskedés nélkül való.

Az alacsonyabb élet ügyeskedik és szándékai vannak.

A szeretet cselekszik, de nincsenek szándékai.

Az igazságosság cselekszik és vannak szándékai.

A moral cselekszik és ha az ember nem engedelmeskedik, — csapkod a karjaival és erőszakoskodik.

Ezért, ha a Tao elveszett, elvesz az élet.

Ha az élet elveszett, elvesz a szeretet.

Ha a szeretet elveszett, elvesz az igazságosság.

Ha az igazságosság elveszett, elvesz a morál.

Ez a morál a hűtlenség, a hitetlenség és a zavar kezdete.

Az előre megfontoltság csak látszata a Taonak és valójában a balgaság kezdete.

Tehát az igazi férfiú is:

Marad a teljesnél és nem a hiányosnál.

Marad a létezőnél (lényegnél) és nem a látszatnál.

Ezért hagyja a távot és a közelihez tartja magát.” (38)

Az emberi étellel vele jár a morál, az igazságosság, de mindennek felett van a szeretet és ő sorrendbe állítja e fogalmakat egészen a Taoig. A morál emberi alkotmány. Laotse nem becsüli le, de a Tao-val szemben nem becsüli túl. (Talán itt rámutathatunk arra, hogy itt értékelési kezdetről van szó.)

Ezen — mintegy — bevezetés után, végig megy igen nagy sokaságán a felvetődő kérdéseknek és azokra feleletet ad. Természetesen így sorra kerülnek a világ keletkezésének a kérdései és miután a Tao-ról már megmutatta, hogy az a láthatatlanban hat, ezt mondja:

„A Tao mozgása a visszavonulás.

A Tao jelentkezési formája a gyengeség.

Minden dolog a világon a létben keletkezik.

A lét a nem létben keletkezik.” (40)

Tehát itt már felmerül a lét és nem lét korrelatív volta és érezzük a nem létel fogalmának logikai jelentőségét. A nem létnek a jelentőségét a gyakorlati használhatósággal szemlélteti. Ez a használhatóság az ő szempontjai szerint másodrendű; hiszen említi is egy helyen, hogy a Tao nagyszerűsége abban

van, hogy semmire sem használható. Tehát két szempont áll egymással szemben, egy magasabb és egy alacsonyabb, vagy talán helyesebben, egy általánosabb és egy esetlegesebb. Ebbe az utóbbi csoportba tartozik a használhatóság is. A nem létel szerepét a használhatóság szempontjából így írja le:

„Harminc küllő találkozik egy kerékfejen:

A benne levő semmin (az üresen) van a kocsi használhatósága.

Az emberek agyagot gyúrnak és abból edényeket csinálnak:

A benne levő semmin van az edény használhatósága.

A falakat ajtók és ablakok törik át, hogy egy ház legyen.

A rajta levő semmin nyugszik a ház használhatósága.

Ezért: A létel birtoklást ad, a nemlétel használhatóságot.”

(11).

De a nem létel felett további spekulációba nem bocsátkozik, hanem többféle módon törekszik szemléltetni, hogy mi a Tao jelentkezési formája, és így melyik élet az igazi élet. Egységes rendszert, modern nyelven áttekinthető elméletet nem ad, hanem csak lehető sok formát sorol föl. Az élet lényege nem a befejezettség, hanem a folytonos fejlődés.

„Az ember puha és gyenge, mikor születik, szilárd és erős, amikor meghal.

Növények és fák puhák és nedvesek, mikor keletkeznek, szárazak és kemények, amikor elhalnak.

Mert a kemény és erős a halálé, a puha és a gyenge az életé.

Tehát: Ha erősek a fegyverek, úgy nem győz az ember.

Ha egy fa súlyos, támaszra van szüksége.

Az erős és nagy alant van.

A puha és gyenge fenn van.” (76).

(Ez az utóbbi megjegyzés vonatkozik az I-ging jóslási jeleire is.)

Egy fogalomnak kézzel fogható tartalmat csak szemléletes úton (tér, idő substantia) tudunk adni és ő a Tao metafizikai fogalomnak, amely fogalom kosmikus, a megnyilvánulási oldalait részletezi, de a metaphisikai oldalán nem bocsátkozik bizonytalan spekulációkba. Állandóan hangsúlyozza, hogy az titokkal van tele, nehezen megismerhető; de egynek veszi, anél-

kül, hogy meg is személyesítené. A személyiség fogalma a lények életének körébe tartozik. A következő versben egyszerűen egynek nevezi:

„Akik kezdetben az Egyet elérték:

Az ég elérte az Egyet és: tiszta.

A föld elérte az Egyet és: szilárd.

A szellemek elérték az Egyet és: hatékonyak.

A mélység elérte az Egyet és: megtelik . . .

Minden lény elérte az Egyet és: élnek.

Az uralkodók elérték az Egyet és: ők a világ irányítói.

Mind ezekben az Egy hat.

Ha az ég nem volna tiszta ezáltal: meg kellene repednie!

Ha a föld nem volna merev ezáltal: meg kellene inognia.

Ha a szellemek nem volnának hatékonyak ezáltal: meg kellene merevedniök.

Ha a mélység nem volna megtelve ezáltal: ki kellene apadnia.

(Ha a lények nem volnának elevenek ezáltal: el kellene mulniök.)

Ha a fejedelmek nem volnának fenségesek ezáltal: el kellene bukniök.

Ezért: a nemes gyökere a csekély.

A magas alapja az alacsony.

Tehát a királyok és fejedelmek is:

magukat egyedülieknek, árváknak, csekélységnek nevezik, ezáltal jelzik, hogy a csekélység a gyökerük.

Avagy nem így van-e?

Mert egy kocsi összes alkatrészei nélkül: nincs kocsi.

Ne kívánd a drága kő csillogó fényét,

Hanem a kő durva érdességét.” (39).

A csekélység jelentősége ez utóbbiból világos; nevezetesen, ha egy szervezetből csak a legkisebb dolog is hiányzik, ami annak a működéséhez szükséges, a szervezet nem működik és ha nem működik, akkor nincsen szervezet. Tehát így nyer a csekélység nagy jelentőséget. A Tao pedig minden lénynek megadja gondosan ezt a legkisebbet is. Ennek a legkisebbnek a jelenléte teszi az illető szervezetet teljessé és akkor van benne a Tao. Ennek a legkisebbnek a jelenléte az élet-képességben nyil-

vánul és nem a külső megjelenési formában. A külső megjelenési forma már kötött, megmerevedett, már csak szűk határok között cselekvőképes. Ezt így fejezi ki:

„Aki az élet teljességét megtartja,
az hasonlatos a ma született gyermekhez:
Mérgecs kigyók nem szúrják meg.
Rabló tigrisek nem ragadják el.
Rabló madarak nem csapnak rá.
A csontjai gyöngék, az inai puhák,
és mégis tud erőt kifejteni.
Még nem tud semmit a férfi és nőről
és mégis mozog a vére,
mert a mag teljessége van benne.
Egész nap kiabálhat
és még sem lesz rekedt,
mert a béke teljessége van benne.
A békét felismerni annyi, mint örökéletűnek lenni.
Az örökkévalóságot felismerni annyi, mint bölcsnek lenni.
Az életet növelni, nevezik boldogságnak.
Öhajtasainkért egész lelki erőnket sorompóba állítani, any-
ny, mint erősnek lenni.

Ha a teremtmények erősek lettek, megöregednek.

Mert az ellenkezik a Taoval.

És a Tao-ellenes dolog közel van a végéhez.” (55).

Ha tehát az igazi életet akarjuk ismerni és az igazi életet akarjuk élni, az a fontos, hogy a Tao megjelenési formáit, talán helyesebben a Tao jelentkezésének jeleit ismerjük és ezekhez tartjuk magunkat. És ezek a jelek sokszor jelentéktelenek, talán furcsák, de ez őt nem zavarja. Épen ebben van a bölcsesség, hogy nem a közönséges külszín után indulunk, hanem felismerjük a rejtettebb jelek jelentőségét. Ezt tudatosan ki is fejezi:

„Ha egy magasabb rendű bölcs a Taóról hall,
törekszik a szerint cselekedni.

Ha egy közepesrendű bölcs a Tao-ról hall,
hol ahhoz tartja magát, hol nem.

Ha egy alacsonyrendű bölcs a Tao-ról hall,
Kacag rajta.

Ha nem elég hangosan kacag,
akkor az még nem volt az igazi Tao.

Ezért mondotta egy költő e szavakat:

A világos Tao homályosnak látszik;

a Tao előhaladása visszavonulásnak látszik.

„A sima Tao érdesnek látszik.

A legmagasabb élet üresnek jelentkezik.

A legnagyobb tisztaság mint gyalázat jelentkezik.

A bő élet elégtelennek tűnik fel.

Az erős élet rejtettnek látszik.

Az igaz lény változónak tűnik.

A nagy négyzetnek nincsenek sarkai.

A nagy eszköz lassan készül el.

A nagy hangnak nem hallható hangja van (sugallat).

A nagy képnek nincsen formája.”

A Tao az ő elrejtettségében név nélkül van (nincsen tárgyi alakja).

És mégis épen a Tao jó az ajándékozásban és a befejezésben”. (41).

Tehát a Tao megértése és megismerése nem minden ember számára egyformán könnyű, mert hiszen nem vagyunk egyformán bölcsök. Különböző rendű bölcsök vagyunk, de a legalacsonyabb rendű ember is bölcs, az az meg van benne a lehetőség a bölcsességre. Az alacsonyrendű bölcs kifejezését csodálatosan mély értelműnek v. művészinak nevezhetjük. A Tao jelentkezési formáiban ellentmondások vannak, de ezekben az ellentmondásokban mélyebb jelentőség van. Az ellentmondás a tisztán egyéni és az egyetemes szempontok szembeállításából ered. Az egyén az ő minden irányú végességével korlátozva van térben és időben, míg a Tao nincsen.

Miután nincsen helyünk a teljes részletességre, egy néhány fontosabb pontot veszek elő, hogy miképpen képzeli Laotse az életet és természetesen az emberi életet. A sorok közül lehet látni, hogy Laotse korában lényegében olyan jellegű társadalmi élet volt, mint most (természetesen annak a beszámításával, hogy ma minden sokkal komplikáltabb, tehát részleteiben kidolgozottabb v. differenciáltabb), ennél fogva gondolatai könnyen érthetők.

Az életnek egyik jelentős eleme az ember, azaz az étellel szemben tudatosítva: az én. Az énben kapcsolódik szellemi és lelki. Az énben érvényesülnek szellemi és anyagi hatások és az

énből indulnak ki szellemi és anyagi hatások. A gyakorlati megjelenésekben sokféle keveredési eset jelentkezik és így sokféle én van. Laotse mintaszerű én-je az elhivatott-ban valósul meg. Erre hivatkozik sokszor és ennek a milyenségét részletezi igen gyakran és igen sokféle módon.

Laotse hangsúlyozza, hogy az ének — az elhivatottnál, tehát a magasabb rendű egyéniségnél — le kell ráznia magát az esetleges egyéniességeket és oda kell emelnie magát, amikor a Tao valósul meg benne. Itt természetesen felvetődik az a polémizáló ellenvetés, hogy ha minden a Tao-ból ered, akkor miképpen lehetséges, hogy az énben vannak elvetendő dolgok is és hogy az én most önmagából ezeket kiválassza. Lehetne hivatkozni a gyakorlati tapasztalatra, hogy az ember mindig érezte egy nemesebbnek a létezését és érezte, hogy ahhoz emelkedni valami megnyugtató. Azonban felelhetünk így is: A Tao a lények kialakításánál önálló szervezeteket létesített, amelyek a saját életüket saját maguktól, saját ösztöneikből és a saját képességeikből tartják fenn. Az embernél ez az önállóság többek között az akarat szabadságában nyilvánul meg. (Ezzel én nem akarok az akarat szabadsága kérdéséhez és annak mai bölcséleti tárgyalásához semmiképpen állást foglalni, csupán a primitív ember primitív megnyilatkozására hivatkoznom, aki önmaga előtt szabadakarátúnak érzi magát.) Már most, hogy ezek a lények megfeleljenek a kozmikus célnak, — a faj fenntartásának és talán még magasabb céloknek — olyan ösztönöket helyezett beléjük, amik az ő egyéni fenntartásukat első sorban biztosítják. Ezek az ösztönök olyanok, hogy ezek kielégítése az egyes individuumnak élvezetet, gyönyört, meglegedést ad v. nyújt. De ezek az ösztönök olyanok, hogy ezek minimális kielégítésére az individuumnak rengeteg erőfeszítést kell kifejteni és ha a kielégítés nem sikerül, akkor következik a fájdalom, bú, aggodalom, boldogtalanság. Ezek az ösztönök az önfenntartás, a táplálkozás, a fajfenntartási ösztönök. Nincs egy éles határ, hogy eddig s ne tovább, hanem inkább azt mondhatnók, hogy egy alsó határ van csak, de attól felfelé a külső körülmények szerint igen igen messzi lehet menni minden ösztön kielégítésében. Viszont ennek a határnak nagymértékű túllépése már nem, hogy nem szükséges, hanem Káros is lehet. Triviális kifejezéssel azt mondhatnók, hogy a technikai megoldásnál nem

sikerült jobbat csinálni, mint azt, hogy az az ösztön, amelyik szerény keretek között biztosítja az egyén és a faj életét, túl kedvező körülmények között az egyénnek nyújtott — és miután egyéni jelentőségű — gyönyörök által már ártalmas hatásokra ragadtatja magát. A korlátozásnak nincsen más módja, mint, hogy elhelyezte az egyénben az ítélőképességet, hogy belássa a feles és káros túllépéseket és ugyancsak elhelyezett benne egy magasabb ösztönt, amelyik a lelki nemesedés néven arra törekszik, hogy a magasabb célokért lemondani is tud, mérsékelni is tud. Ezt a mérsékletet több helyen hangsúlyozza. Tehát bizonyos ösztönök azt mondják, hogy az egyén mindenek felett, de egy magasabb rendű ösztön azt mondja, hogy az egyén mindenekfelett, de nem az egyén muló érzései mindenek felett, hanem e helyett magasabb érzéseket az egyénnek. Ez adja meg az egyénnek az autonómiát és ez az autonomia most már önmagát tényleg magasabb értelemben vezeti. Ez a magasabb értelmű önvezetés a Tao-nak az egyénben való megvilágosodása és épen az adja meg az egyénnek az önérzetet és önmagában való megelégedülést. Ilyen értelemben megszűnik a vélt ellentmondás.

Az egyén rendelkezik erényekkel és hibákkal és Laotse kívánja, hogy hibáinkat letegyük és erényeinket növeljük. Az erényeket a Tao szerint állapítja meg, ill. a Tao megvalósításának veszi és így metafizikai régiókba emeli. Az önzés, az anyag imádása és gyűjtése helyett a szívet kell kiművelni, lelki kincseket kell gyűjteni:

„A név (az anyag) v. az én:

mi áll közelebb?

Az én vagy a birtok:

melyik több?

Nyerni vagy veszteni:

mi rosszabb!

Ugyanis:

aki szívét egyébre függeszti,
szükségképen Nagyot használ el.

Aki sokat gyűjt,
szükségképen Fontosat veszít el.

Aki magával megelégszik,
szükségképen nem kerül szégyenbe!

Aki tartózkodást tud gyakorolni,

nem jön veszedelembe
és így örökké meg tud maradni." (44) .

Tehát nem sok anyagi kincset gyűjteni, mert akkor nincs időnk a szívünk kiművelésére és azt veszítjük el, ami fontosabb. Önmagunkkal megelégedni, ez az egyik nagy kincs.

Az ilyenféle ember élete nem fog mindenkinek imponálni, mert nincs vagyona, nincs hatalma, nincsen tekintélye: de ez az élet azért lehet nagy élet:

„Nagy tökéletesség szükségképen elégtelennek látszik,
így végtelen az ő hatásaiban.

Nagy teljességnek üresnek kell látszania,
így kimeríthetetlen az ő hatásában.

Nagy egyenességnek görbének kell látszania (az ég, a ho-
rizont),

nagy tehetségnek mintegy együgyűnek kell látszania.

Nagy beszédességnek mintegy némának kell látszania.

Mozgás legyőzi a hideget.

Nyugalom legyőzi a meleget.

Tisztaság és nyugalom a világ mértéke." (45).

Az utolsó szóval mondja meg a vég konkluziót. Gondoljunk a gyakran megható természeti képekre, amidőn pld. egy elhagyott szemétdombon pld. gyönyörű virág nyílik ki, a tisztaság és nyugalom symboluma. Vagy egyszerű, primitív, néha elvete-mült környezetben jelentkezik szép lelkű ember. Költők gyakran felhasználták már ezt a képet. Tehát az értékelésnél a köz-napi élet szempontjai és a nagy élet szempontjai nemcsak, hogy nem mindig nem egyeznek, de sokszor épen ellentétesek.

Tovább meg is mondja, hogy a Tao-nak kell megvalósulni a földön és annak legnagyobb akadálya a vágyak méltánylása:

„Ha a Tao uralkodik a földön,
akkor a versenylovakat trágya szállításra használják.

Ha a Tao a földön elveszett,
akkor harci méneket nevelnek a legelőkön.

Nincsen nagyobb hiba,
mint a vágyak méltánylása.

Nincsen nagyobb baj, mint az ön-magával való nem meg-
elégedés.

Nincs nagyobb veszedelem,
mint a nyereség utáni vágy.

Mert:

A megelégedésben való megelégedés állandó (v. örök) megelégedés." (46)

Ez lehet az egyén legfőbb célja, az örök megelégedés. Ez a végcél itt igen egyszerű szavakkal van kifejezve, de figyelembe kell venni a világon uralkodó nagy vallásos világnézetek végső céljait és akkor látjuk, hogy ettől általában nem igen messze vannak azok. Még jobban megbecsüljük ezeket az egyszerű szavakat, ha meggondoljuk azt, hogy az életben többféle megelégedés van; egy mohamedán az ő égi boldogságát talán hangosnak képzei el, de egy nagy lélek megelégedése igazán csak csendes megelégedés lehet.

Az emberi élet azonban nem merül ki az egyéni viszonylatokban. Az egyénekből társadalom alakul, amelyben az egyén tényező, de amelyiktől függ is az egyén élete. A társadalomban új helyzetek, új feladatok adódnak és ezeket is a Tao szellemében kell megoldani: Az első a társadalmi rétegezethez, tehát magasabb és kisebb rangok és vagyoniilag is nagy különbségek. Azután kormányozni kell; tehát vannak, akik intézkednek és parancsolnak és így tovább. Laotse felől sokszor az a vélemény terjedt el, hogy ő anarchiát akar. Ő ugyanis sok helyen mondja, hogy nem kell rendezni és nem kellene ismeretek. Maradtak fenn adatok arra nézve, hogy Confucius többször leszólta és lehordta, mert Confucius mindenképpen a társadalmat akarta rendezni. Azonban ez utóbbira nézve a helyzet az, hogy Laotse öreg volt már, amikor Confucius kezdett ismeretes lenni. Mivel az adatok szerint Confucius sokkal fiatalabb volt, ekkor az ő tanai még semmiképpen sem lehettek azok, amik aztán a hosszú évszázadok alatt tényleg Kína életében olyan nagy jelentőséget értek el. Itt nem akarunk döntést ebben a vitában, hanem csak inkább Laotse tanait akarjuk megérteni.

Hogy a társadalom életét miképpen képzei, arra igen jó bevezetés az ő felfogása az emberről. Tudja, hogy vannak nem jó, nem hűséges (becsületes) emberek is, de azokat sem veti el, azaz a társadalomból nemcsak, hogy azokat sem zárja ki, hanem javítja azokat. Aki vezet, kormányoz, annak magasabb rendűnek kell lenni — amint ő nevezi, elhivatott — és csak ez hivatott vezetésre. Így szól:

„Az elhivatottnak nincsen szíve a maga számára.

Ő az emberek szívét teszi a saját szívévé!

A jókhoz jó vagyok, —

és a nem jókhoz is jó vagyok;

mert az élet maga a jóság.

A hűségesekhez hű vagyok,

és a nem hűségesekhez is hű vagyok;

mert az élet maga a hűség.

Az elhivatott egészen csendesen él a világban,

de a szívét kitárja a világ előtt.

Az emberek figyelnek és hallgatnak rája.*

Az elhivatott úgy bánik velük, mint saját gyermekeivel.”

(49)

Laotse egész szemlélete az, hogy az egyénben a legmagasabb fokon a Tao valósul meg; de ugyancsak az egyéni élet természetével vele jár, hogy ez a ritkább eset; a legtöbb esetben szintén egyéni vágyak és érdekek jelentkeznek. Ennek megfelelően ugyanez jelentkezik a társadalomban is és ezt ki kell küszöbölnie a Tao uralkodásának. Tehát ő a Tao szellemében vezetett társadalmat v. államot akar, nem pedig múló emberi elméletek szerint felépített szerkezetet. Ez kitűnik a következőkből is:

„A Tao minden lények eredete (v. védópajzsa),

a jó emberek kincse —

a nem jók menedéke.

Nagy szavakkal

Könnyű az embert megtisztelni,

nagy tettekkel

Könnyű az embert felemelni.

De a nem jókat az emberek között:

miért kellene azokat elvetni!

Azért van az uralkodó

* Mivel az előbb a Laotse Konfucius közötti vitát említettem, nem felesleges talán, ha itt rámutatok Konfuciusnak egy mondására, amely lényegében ugyanezt mondja: „amiért nem vagyok miniszter, azért én résztveszek a kormányzásban.“ Ezt már öreg korában mondta, miután már miniszter is volt, meg is bukott. Ezzel azt mondta, hogy egy, az egyéniségében emelkedett ember egyszerűen az egyéniségével úgy hat a környezetére és így az egész életre, hogy valójában részt vesz a kormányzásban.

és azért van a fejedelmek hivatala.

Ha az ember az ő uralkodójának ünnepi négyes menetben drágaköves kormánybotot adna is át, mégsem közelíti meg az azt az ajándékot, mintha térdenállva a Taot adhatja át az ő uralkodójának.

Az ok, amiért a régiek ezt a Taot oly nagyra tartották, semmi egyéb nem volt, mint hogy róla (a Taoról) az ember valóban elmondhatja:

aki kér, az kap.

Akinek bűnei vannak, azok meg lesznek bocsátva.

Ezért ez a legnagyobb szerű kincs a világon.” (62).

Tehát a Taot kell átadni az uralkodónak, természetesen ez azt jelenti, hogy a Taot kell alkalmazniok az uralkodók alantasainak, akik kormányoznak és ezeknek a nem jókról is kell gondoskodniok. Viszont szerintem az uralkodó elismerése által ő már elismeri a nevezett társadalmat, tehát nem anarchikus az álláspontja.

A kormányzásnak vannak hatalmi eszközei, amelyekkel a rendeleteit keresztül viszi. Ez rendben van, de hol a mérték, amelyik megmondja, hogy micsoda rendeleteket lehet erősztatni. A cél az élet, az emberek élete és vannak egyszerű emberek, akiknek egyszerű az élete, de ezeket is szép és emberi sorba kell hozni. Ez a Tao szellemében van, tehát ilyen elvek lehetnek a kormányzási elvek. A világ története elég sok példát mutat arra, hogy ez nem mindig és mindenütt volt így, sőt a társadalmakban állandó, belső harcok vannak, amelyek mutatják, hogy az egyértelműen helyes eljárás kiválasztása nem olyan könnyű. Laotse tehát óvatosságra int az erőszak alkalmazásánál. Ezért mondja, hogy:

„Ha az emberek a rettenetéstől nem félnek, így következik a legnagyobb rettenetesség.

Engedjétek, hogy ne legyen méltatlan az ő lakásuk, engedjétek, hogy ne legyen utálatos (nyomorult) az ő soruk.

Epen ezáltal, hogy az ember nem lesz utálatos, (elkerül) utálatosságokat.

Tehát az elhivatott is:

Ő megismeri magát, de ő nem akar feltünni (tündökölni),

ő szereti magát, de ő nem keres kitüntetést önmaga részére.
Ezért hagyja a távolit és a közelihez tartja magát.” (72)

Ugyancsak hasonlóan folytatja:

„Ha az emberek a haláltól nem félnek,
hogyan akarjuk őket a halállal ijeszteni?

De az embereket állandóan halálfélelemben tartani (em-
bertelen dolog),

és ha azután egyik csodálatos dolgot csinál,
megfogjam azt és megöljem?!

Ki vállalkozik (merészkedik) arra?

De van egy, aki a kivégzést felülvizsgálja és kivégez.

Ha most valaki a helyett — aki a kivégzést felülvizsgálja,
— öl,

az hasonlatos az emberhez, aki az ács helyett a bárdot ke-
zébe veszi.

Aki az ács helyett a bárdot kezébe veszi,
ritkán menekül meg attól, hogy a kezét meg ne sértse.”

(74)

Tehát a terror nem lehet állandó kormányzási eszköz. Egy halálos ítéletet felül kell vizsgálni, és aki ezt teheti, az csak úgy lehet, nyilván az uralkodó, akinek a Ta oszellemben kell uralkodnia. Bárki ahhoz nem nyulhat. Szerintem ez nem társadalom ellenes elv, hanem igaz, emberséges elgondolás, mert az intéző köröktől nagy szívet, mély belátást, mély ember és életismertet kíván; hiszen ebben van a Tao ismerete. Fent már láttuk, hogy az egyénnek — a nemesebb egyénnek, mérsékelnie kell magát az ő vágyaiban. Ez is a Tao gyakorlásához tartozik. Ha az intéző személyek nem ilyenek, nem ezt teszik, akkor nem jó a kormányzás. Ezt így fejezi ki:

„Hogy az emberek éheznek,
az onnan van, mert a főbenjáróik igen sok adót szednek;
azért éheznek ők.

Hogy az emberek nehezen vezethetők,
onnan van, mert az ő főbenjáróik igen sok mindent csinál-
nak;

azért nehezen vezethetők ők.

Hogy az emberek a halált könnyen veszik,
onnan van, mert ők az élet bőségét akarják létrehozni,
azért veszik a halált könnyen.

Aki azonban nem az élet (az anyagi) kedvéért dolgozik, az jobb, mint akinek az élet drága." (75).

Tehát a Tao megvalósítása a fő, mindig az örök alapokon állani és nem divatos, folytonosan változó, újítani akaró, rövidéletű elvek után futni. Ez még csak nem is vezet merev konzervativismushoz, mert hiszen a Tao folyton változó formában jelentkezik, tehát ehhez kell a társadalomnak is simulnia. Hiszen a történeti tapasztalat mutatja, hogy még azok az irányok is, amelyek jelentősek, amelyeket kezdetben, mint nagy vívmányokat üdvözöl a világ, később egy-egy forradalomban sülyednek el, miután az emberiség először kiábrándult belőlük, azután megutálta őket. Hogyan lehet ez? Csakis úgy, hogy az új rendszer hozott sok jót is magával, de hozott sok rosszat is, az idő folyásával nem tudott az új követelményekhez alkalmazkodni és egyszer úgy áll ott, mint valami átkos dolog. Ezért törekszik Laotse mindenütt a Tao megnyilvánulását keresni és keresni azt, hogy miképpen lehet az életben azt elősegíteni. Ez nem társadalom ellenes elv. Természetesen nehéz ezt az elvet a gyakorlatban megvalósítani, de ez az elv helyességéből nem von le semmit. Ő maga tudatosan mondja:

„Az én szavaim könnyen érthetők és könnyen ki is vihetők, és mégis nincsen senki a földön, aki képes vola őket megérteni és megvalósítani.

Ezen szavaknak egy az atyjuk.

Ezen tetteknek egy a parancsolójuk.

És mivel ezeket nem értik, azért nem értenek meg engem.

Hogy engem csak kevesen értenek meg, az a jele az én értékemnek.

Az elhivatott is tehát:

az ő drága követ páncélos ruhában hordja." (70).

Tehát Laotse tisztában van a dolog nehézségével, de tisztában van az ő tanainak igazságával is. Az élet küzdelme pedig éppen ebben van, hogy ahol nagyon eltávolodtunk a Taotól, ott nagy bajok lépnek fel és az élet katasztrófákban korrigálja azt. Viszont a vezető réteg az, amelyik hivatva van az ő személyében felülemelkedni az egyéni természetű vágyakon, tehát közeledni a Laotse által sokat emlegetett Taohoz, hogy az emberek életét csendessé és széppé tegye. Az emberiség élete éppen ebből a küz-

delemből áll. Erre jó példa költői feldolgozásban „Az ember tragédiája.”

Az anyagi élet természetéhez tartozik, hogy ami az egyiké, az nem lehet a másiké, és ha az emberek a végső önzés álláspontján állanak, mind többet és többet szereznek és pedig úgy, hogy akinek anyagi hatalma van, az eo-ipso még többet tud szerezni, természetesen részben a másik rovására. Ez tehát harchoz vezet, ami már megzavarja a társadalom nyugodt életét. Ezért a helyes társadalmi vezetés a kiegyenlítésben áll. Ezeket az elveket látjuk a mai életben is. Laotse már rég világosan így fejezte ezt ki:

„Az ég eszméje (Tao),

mennyire hasonlít ez az íjj feszítéséhez!

a magasat lenyomja,

az alacsonyat felemeli.

Ami tele van, azt kevesbíti,

Az ég eszméjének (lényegének) (Tao) sajátossága:

a teltséget csökkenti, a hiányt kipótolni.

Az embernek a természete (szokása) nem ilyen.

Ő csökkenti, amiben hiány van,

hogy annak adja, ami tele van.

Ki képes azonban az ő teltségét a világnak oda adni?

Csak az, akinek ez a lényege (Tao),

Tehát az elhivatott is:

Ő hat és nem tart meg;

ha kész a mű, nem ragaszkodik hozzá!

Ő nem kívánja az ő jelentőségét mások előtt fitogtatni.”

(77)

A szavak elég világosak és az ember hajlandó arra, hogy egy nagyon triviális esetre alkalmazza, az ú. n. hivatalnoki nyereségre v. néha pöffeszkedésre, ami valójában sokszor okoz egyeseknek fájdalmat. Tehát úgy sejtjük, hogy Laotse nem annyira a társadalmi rendszerrel törődik, hanem a szellemmel v. lélekkel, ami ezt eltölti. Ez nem társadalom ellenes dolog, hanem az ember és életismeretnek oly magassága, amelyik már eleve megóv nagy kiábrándulásoktól.

(Folytatása következik.)

Mikor és hogyan alakult meg a kolozsvári unitárius Kollégium Olvasóegylete?

Jakab Elek Fejér Márton életrajzában¹ ezeket írja az Olvasóegylet keletkezéséről: „Öt-hat kitünő képességű ifjú baráti köre volt ez, mely az 1825 és 1830 évek közt új életre ébredt nemzeti érzés meleg érintése s buzdító nyomása alatt előbb csak arra egyesült, hogy közösen könyveket szereztek; együtt olvastak, év végén felosztották, és így a minden évben újra született egyesület minden év végén megszűnt. 1932—33-ban azon gondolatra jöttek, hogy szerzett könyveiket többé ne osszák fel, hanem gyűjtsék meg, ebből állandó könyvtárt alkossanak, s a társaságot is állandósítsák.

Igy született meg Erdélyben — a kolozsvári unitárius főtanoda ifjúsága közt legelsőbben — egy iskolai állandó magyar olvasótársaság 1832—33-ban.“

Nemsokára, ugyancsak 1867-ben megjelent Kozma Ferencnek: „A kolozsvári unitárius Kollégium ifjúsága Olvasó és Irodalmi Körének multja“ című füzeté, amely 12-ik lapján már helyreigazítja Jakab Eleknek azon állítását, hogy a szerzett könyveket „év végén felosztották“ volna és az 1832—33-ik évről ezt írja: „A múlt évben megízelt olvasgatás következménye az lett, hogy az ifjúság egy olvasó-társaság formálásáról már nagyobb körben kezdett tanácskozni. Minden jóra való ifjú fel lón szólítva, de az újabban csatlakozottak közül csak Gedő Lászlót, Kanyaró Pált, Kis Lászlót, Kozma Lászlót, Fejér Márton, Csongvai Károlyt, Szentmártoni Samut, Gálfi Mihályt és Buzogány Mózeszt nevezhetjük meg. Közadakozás útján könyveket kezdtek szerezni. A gyűjtemény, könyvtárnok Kriza Jánosnál állott.“

Jakab Elek és Kozma Ferenc nyomain halad dr. Gál Ke-

¹ Keresztény Magvető. 1867. III. köt. 5. l.

lemen is. *A kolozsvári unitárius kollégium történeté*-ben megállapítja, hogy: „Ennek az olvasó és irodalmi társaságnak volt Kriza egyik alapító tagja, később első könyvtárnoka.”²

Mind ezekkel szemben ma már határozottan meg tudunk felelni a címben felvetett kérdésre. *Szentmártoni Samuná*: fennmaradt „*Az unitárius vallás kifejlése s történelme különösen Erdélyben*“ című kéziratot munkája és ennek 313-ik lapján találjuk feljegyezve a következőket: „A főtanodai ifjúság kebelében több egyletek vannak. Ezek közt legrégebb a) az *Olvasóegylet*. E társaság keletkezése felől Jakab Elek hitrokonunk a Magvetőben Fejér Mártonról adott életrajzában nem lévén tisztában, ez ügyben ennyit írhatok: *Első indítványozója én voltam 1832-n*. Nézeteimet közöltem Kriza János és Buzogány Mózsos osztályos társaimmal. Hárman szövetkező társakat gyűjtöttünk magunk és az utánunk osztályból, mert a fölöttünk valók nem voltak hajlandók hozzánk leereszkedni, kivéve a jó ügy iránt lelkesülő Gálfi Sándort, kit elnökünknek választottunk. Ketten az egylet érdekében szabályozó cikkeket írtunk. Hetenként egyszer esti öszveggyűlésünkben magyar költészeti dolgozatokat s latin clasicusokból fordításokat adtunk be, kölcsönösen kitelhetőségig bíráltunk is. Többen tetszés szerinti idegen nyelvek önszorgalom útján tanulására vállalkoztunk. Míg részvények útján magyar irodalmi könyveket szerezhattunk, sajátunkat, mik voltak — bocsátottuk közhasználatra. 1833-n az iskolából kiléptem.* 1834-n újított törvények mellett új erőt fejtett ki az egylet.”³

Ennek az irodalmi szervezkedésnek sokkal nagyobb a jelentősége, mint amilyenek az egyszerű elolvasás után látszik. Hogy ezt a csekélységnek látszó eseményt helyesen értékeni tudjuk ismernünk kell a kor szellemét és törekvéseit. Történelmünkben az 1790—91-i országgyűléssel kezdődik a nemzeti szellem ébredésének kora, amely Széchenyi István fellépése után mind erőteljesebb és hatékonyabb lesz. Szinte hihetetlen és az emberiség történetében páratlan az a küzdelem, amit a magyar nemzetnek ötévztizeden át kellett folytatnia ma-

² Dr. Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius Kollégium története*. II. köt. 158. l.

³ Toroczkóra ment leányiskolai tanítónak.

A kolozsvári unitárius Kollégium Olvasóegyletének alakulása.

gyar nyelv jogaiért, azért, hogy magyar legyen a hivatalos nyelv, hogy magyarul tanulhassanak az iskolában. A katolikus püspökök féltve a vallást, nem akarták, hogy a magyar nyelvet a papnöveldékben kötelezően tanítsák, a kiváltságos rendi alkotmánynak alapja a latinság volt s főuraink nagy része azt hitte, hogy vége a magyar alkotmánynak. ha a törvényeket magyarul hozzák, tudós egyetemi tanárok alkalmatlannak tartották a magyar nyelvet a tudományok művelésére, nem csoda tehát, hogy a magyar nyelv hivatalossá tételének ügye olyan lassan haladt előre. A latin iskola is görcsösen ragaszkodott a régi szellem fenntartásához és amint a román impérium idején kiadták a román tanügyi hatóságok a rendeletet, hogy a magyar ifjúság tizperces szünetekben is románul beszéljen, épen úgy rendelték el öseink, hogy az óráközi szünetek alatt a magyar ifjak latinul beszéljenek. De hiábavaló minden intézkedés, a korszellemmel mindig együtt haladó ifjúság ösztönösen megérezte a magyar nyelv művelésének nagy jelentőségét és ifjúsági egyleteket szervezett annak megvalósítására. Az unitárius ifjúság mindig előljárt a nemzeti szellem ápolásában s a Szentmártoni Samu által kezdeményezett Olvasóegylet megeremtése is ezt igazolja.

Nagy történetírónk, Jakab Elek erről az irodalmi megmozdulásról a következőket írja: „*E társaság alakulása a kolozsvári unitárius főtanoda történetében új korszakot képez. Frigykötés volt ifjúságunk és az ébredő nemzeti szellem között, eljegyzés a tudomány istennőjének, szakítás a mult idők scholastikai rendszerével, sőt ennél is több: a jó és szép, nemes termőága volt ez, beoltva az ifjúság szívébe, hogy abból a haza és tudomány szeretetének gyümölcsei fejlődjenek, idegen színű műveltségünk lassanként nemzeti alapot nyerjen, egyházi életünk felett egy újonnan nevelt nemzedék által egykor új ég, körében új föld támadjon.*

E társulatban tanulták meg ifjaink forrón szeretni a hazát, művelni nyelvét, gyámolítani az irodalmat.

Aldást érdemelnek, akik e társaságot alkották.”⁴

P. Szentmártoni Kálmán.

⁴ Jakab E.: Fejér Márton életrajza. Keresztény Magvető. 1867. III. köt. 11. és 12. l.

I R O D A L O M .

Dr. Gelei József: Nemzetnevelés. Kolozsvár, 1942. 86-old. Ára 3 pengő.

„Nagy igazságok kis könyve.” Ha jól emlékszem ezt írtam Gelei József másfél év előtti hasonló tárgyú könyvéről. (Merre haladjunk?) Ha az igazságot fokozni lehet, mostani tanulmányáról azt írhatnám: „Még nagyobb igazságok még kisebb könyve.” Nyolcvanhat oldalocska az egész! Ha a könyvek értékét az oldalszámok mérnék, nem nagy esettel állanánk szemben. Ennek a kicsi könyvnek azonban minden mondata olyan igazságot üt szívéinkre, amelynek megfontolásától nemzetünk sorsának jövő alakulása függ. Ismertetést írni róla szinte lehetetlen. Lehetetlen, mert a gondolatok benne olyan tömörek és szerkezetükben annyira összefüggők, hogy azokat még tömörebb és áttekinthetőbb formában bemutatni, — amit a könyvismertetés szokott csinálni, — szinte képtelenség. Nem is ez most itt az én célom. Csak egy néhány gondolatot ragadok most ki belőle egész rapszódikusan s azokat a magaméival megtoldva szolgatársaim felé ezt mondom: okuljunk és cselekedjünk. A gondolatok ugyanis, amelyeket a szerző közöl, nem hagynak tétlenül, nyugtalanítanak, cselekvésre indítanak.

Gondolatvilágának aranytalpazata, — bár ezt kifejezetten sehol se mondja s talán a szerzőben is csak a tudat alatt él, — a hitigazság, mely az unitárius vallás főtétele, lényege, hogy t. i. az ember nem a sors játékszere, hanem cselekvő személy, kinek Isten képességet adott arra, hogy önmagának s nemzetének sorsát jobb jövő felé irányíthassa. Csak akarni kell erős akarattal!

Nem hiába választotta tanulmánya mottójául Madách buzdítását: „Ember küzdj és bízva bízzál.” A honért s a nemzet jövőjéért küzdeni tudó férfiak és asszonyok nevelését tekinti a

nemzetnevelés igazi céljának. A nemzetet rá lehet és rá is kell nevelni arra, hogy történelmét tervszerűen maga irányítsa. Már Széchenytől és Zrinyitől is megtanulhattuk volna, hogy a nemzet nagyra csak önerején, önakaratából, önelhatározással lehet. Nem vagyunk alábbvalóak a világ egyetlen naciójánál se, sőt . . . ! Isten annyi veleszületett őstehetséget adott a magyaroknak, mint amennyit talán senkinek. Csak tőle függ, hogy Isten adta őseréjét kiművelve s azt helyes cselekvési irányba állítva, a világ legelső nemzeteinek a sorába lépjen. A történelemben nincsen se véletlen, se végzet, csak cselekvő emberek, cselekvő nemzetek, akik, illetve, amelyek sorsukat tudatosan irányíthatják. Triánon s a bécsi döntés is csak mulasztások eredménye, bűnök büntetése, semmi más. „Mély meggyőződéssel mondom ugyanis, hogy Muhi pusztát és Mohácsot is elkerülhettük volna, ha bennünket akkor arra neveltek volna, hogy becsüljük véreinket, tiszteljük fajrokonainkat s ha azok világtörténelmi törekvéseikkel s azok élén hadakkal felénk közelednek, akkor fogadjuk és fogadtuk volna fajtestvéri szeretettel barátokként, ne pedig ellenségként.” (7. old.)

Mivel az akaraterő, a harcikészség, a teremtő szellem s általában a küzdő és alkotó képesség kiművelését tartja a nemzetnevelés főcéljának, reformálandónak mondja egész mai nevelési rendszerünket. S nagyon helyesen ezt első sorban a nőnevelésnél sürgeti, mert asszonyain „anyasági lelkiességén az egész nemzet jövődjé fordul meg és ez a hivatás értékében és jelentőségében felér akármelyik férfiúi nemzeti munkával” (16. old.) Ennek „van olyan nemzeti történelem formáló jelentősége, mint a honvédelmi intézkedésnek” (68. old.). A jellemnevelés, mely az ismeretközlésnél sokkal fontosabb, az anya részéről már akkor elkezdődik, mikor magzatát szíve alatt hordja. „Az anyának életrendi szokásai a magzatra is kihatnak és ennek következtében a betartott, rendszeres életmóddal ráneveli és igazán vérebe lehet oltani a rendet” (60. old.). S mivel a nemzet legnagyobb részével s az élet leghosszabb szakaszán az anya mellett az anyaszentegyház érintkezik a nemzetnevelésben az anya mellett az anyaszentegyháznak, az anyaszentegyház hivatott szolgáinak van a legfontosabb szerepe.

Az iskolákban is szakítani kell azzal a rendszerrel, mely az ismeretközlést, a tudásgyarapítást tűzte ki főcéljául. A nem-

zeti élet szükségleteinek a szolgálatába kell állítani az iskolai tantárgyakat is. A nemzet szempontjából az ismeretnek, a tudásnak is csak akkor van értéke, ha az erőnket és cselekvő képességünket növeli és annak helyes inányt jelöl. A nemzetnek ma nemannyira befelé medítáló, inaktív tudósokra, mint kemény harcos magyarokra van szüksége. Szép és dicső a magyar történelem. A régi dicsőség fényében való sütkérezéssel azonban még nem tesszük boldoggá jövődönket. Ide a dicső ősökéhez hasonló elszánások kellene. „Tőlünk is a nemzet nemcsak történelem tudást, nemcsak történelmi öntudatot, nemcsak faji büszkeséget, hanem történelemformáló cselekedeteket vár” (28. old.). A szerző a magyar történelem három alakját állítja a mai nemzedék elé, mint akiknek nemzetépítő példája tettekre ösztönöz: IV. Bélát, Zrinyit és Széchenyit.

Jogász nép a magyar, az igaz. Óvakodjunk azonban a jogi érvek túlértékelésétől. Lám, Trianonban jogi érveink hangoztatásával semmire se mentünk, Genfben se. Őseink e hont nem jogi érvekkel, hanem fegyverrel szerezték. Ezeréves határait ma helyreállítani nemcsak jogunk, hanem kötelességünk. Ehhez pedig ma is, mint ahogy egykor Zrinyi is sürgeté, elsősorban „fegyver, fegyver kívántatik s jó vitézi elhatározás.” Sajnos, Trianon után egy ideig csak kevesen valánk a gyalázatosan megcsönkített magyar hazában, akik áldott emlékű Urmánczy Nándor barátommal az élükön ellenségeinkkel szemben állandóan fegyvert sürgeténk. Nem kis kára származott a nemzetnek abból, hogy az illetékesekkel nem sikerült elfogadtatni azt a történelmi igazságot, hogy a nemzetközi tanácskozásokon is mindig többre jut az a nemzet, mely kezében karddal követeli jogait. Ma már a szerző is erre az általunk annyit hirdetett igazságra útal. S teszi ezt ő is anélkül, hogy a középkori példára, a jog forrásait egyedül a hatalomban látná. Az utóbbi idők eseményei azonban előtte is eléggé bebizonyították azt, hogy vannak esetek, amikor a hatalmat, mely a jogot eltaposta, megtörni csak nagyobb hatalommal lehet. „Meg kell tanítanunk a magyar ifjúságot arra, hogy elvesztett országrészeket maradandólag csak a földre hullott vérrel lehet biztosítani s a visszaszerzett honrészek biztonsága azoknak a nyugvó helyeknek a számától függ, melyeket a hazatért föld az érte vérzett hősöknek adott” (65. old.).

S milyen jó, hogy akadt végre valaki, aki nyíltan megmondotta azt is, hogy az a bizonyos turáni átok, melyben az oleszó sikerű hazafiak minden bajnak az okát keresik, — hamis beszéd, semmi más. A vérszerződésre épített ősi magyar alkotmányban a sorsközösség, az egymásrautaltság tudata, tehát a közösségtudat olyan erővel nyert kifejezést, mint egyetlen más nemzetébe se, talán sehol a világon. Nincs turáni átok! A mi vérünkben nincs széthúzás, visszavonás, egyenetlenkedés. Csak a közénk betolakodott idegenek szítják ezt közöttünk, mert abból élnek. Ha egy idegen vérű és idegen lelkű, istentelen és hazátlan társaságnak nem sikerült volna 1918-ban magyar embert magyar ember ellen lázítani, közöttünk forradalmat szítani, a haza földje soha se szakadt volna darabokra. Rázzuk le végre magunkról az átkot!

Nagy tévedés volna azonban, ha valaki a szerzőt ezért a meglátásáért s általában minket, akik ezt évtizedek óta valljuk, minden bajnak okát másban kereső s minden idegent ledorongolni akaró sovinsztáknak nevezne. Egy másik művében maga a szerző tanácsolja, hogy becsüljünk meg minden magyar vért, ami esetleg más származású polgártársainkba került s ne lökjük el magunktól őket, ha a magyar sorsközösségbe kívánkoznak. Azokra azonban, akik nemzeti álmainkat, vágyainkat, törekvéseinket nem tudják, vagy nem akarják magukévá tenni és érte áldozatot hozni, akik csak kenyerünket fogyasztják, akik magyar embereknek egymás ellen való kijátszásából híztak kövérre, — nincs semmi szükségünk.

De nincs szükség az opportunus hazafiakra se, még akkor se, ha vérünkben magyarok. A nemzet szent ügyét nem lehet érdekszempontok szerint szolgálni. A hazafiság ott kezdődik, amikor az ember érdekeit, sőt életét is kész, ha szükség, feláldozni a nemzet javáért. A szerző ezért nagyon helyesen a kanti kategorikus imperativust teszi a nemzetnevelés alapjává. „A nemzetnevelés feladata ezt a nemzeti erkölcsöt, a léleknek ezt a jó cselekedetekre készítő nemes benső kényszerét kiművelni és végső fokon a nemzetért minden áldozatra kész szellemet megteremteni” (39. old.).

Az utóbbi idők politikai történetében Tisza István volt a belső lelki kényszerből fakadó kemény nemzeti erkölcs képviselője. „Legyen a magyar élete árán is a becsület népe, mert be-

csület nélkül élni nem érdemes, nem lehet” — volt a válasza azoknak az opportunus politikusoknak, akik a mult háború során azt tanácsolták, hogy Magyarország adott szavát megszegve, szerződését felbontva, kössön az ellenséggel külön békét. Magyarország becsületes maradt és él. Az erkölcsi tőke, melyet becsületével szerzett, most kezd kamatozni a nemzet számára. A szerző — bár gyakorlati politikával tudomásom szerint eddig nem foglalkozott — Tisza István politikai tanítványának biznyol, amikor ezt mondja: „A nemzetnek, ill. annak képviselőjében az államnak kötelessége a nemzetközi kapcsolatban a nemzet becsületét megóvni, az adott szó szentségébe vetett hitet példájával is, parancsoló fellépésével is fokozni és az igazságot főként nemzetközi vonatkozásban érvényre juttatni” (40—41. old.)

Már az ókori mesterektől tudjuk, hogy egységben van az erő, Pál apostol is figyelmeztetett, hogy sorsközösségre vagyunk teremtve (I. kor. 12. r.) s ma is lelkes hangon valljuk, hogy mi, magyarok együtt állunk, vagy bukunk a lét nagy harcában. Mindennek pedig a szerző kis könyvében biológiai és történelmi magyarázatát is megadja úgy, hogy olvasás közben a nemzet javát előbbre vívő, alkotó, teremtő vágy ébred szívünkben. S ezzel a célját el is érte. Nem meddő gondolatokat közöl, ami felett esetleg elmeditálhatnánk, hanem lelkünkben mozgat meg s cselekvésre indít!

S amint a „közösségtudat” című fejezet lapjait olvasgatjuk egyre jobban megvilágosodik előttünk az igazság, hogy a nemzet tagjai között fennálló foglalkozásbeli és társadalmi korlátok lebontásának egyetlen módja: — az egymásra utaltság tudatát a nemzet tagjaiba belenevelni. „Az állami hivatalnok nem ér rá a favágásra, nem ér rá a cipőtalpalásra, ehhez nem is ért s ezért ilyen vonatkozású szükségleteiben rá van utalva az iparosra, de épp úgy rá van utalva a mezőgazdára, vagy a kereskedőre. Viszont a favágónak nincs ideje a tanításra, az útépitésre, végrehajtásokra, nem is ért hozzá és ennek következtében az állam szervezetében elkerülhetetlenül rá van utalva a képzett emberre, aki mindenhez ért, mert erre készítette elő magát...”

Sorsközösségre, testvériségre való nevelés, lélekmozgatás, jó cselekvésre, önfeláldozásra való indítás: elsőrangú lelki-

pásztori feladat. Szolgatársaim: Vegyük kezünkbe a „Nemzetnevelés” című kicsi könyvet! Feladatunk teljesítésében segít.

Dr. Csiki Gábor.

Az Unitárius Egyház Teológiai Akadémiájának Értesítője az 1941—42. iskolai évről. Szerkesztette: Dr. Abrudbányai János dékán. XLVI. évfolyam.

Az értesítőt Vári Albertnek „Az isteni akarat és az ember akarata” c. értekezése vezeti be. Azután az 1941—42. tanév történeti adatairól, az Akadémia előljáróságáról és tanári karáról, a tanárok irodalmi és társadalmi működéséről, a segélyezésekről, jutalmazásokról, pályadíjakról, az önképzőkör működéséről kapunk kimerítő adatokat. A hallgatók csekély létszámából sajnálattal állapítjuk meg, hogy a lelkeszi pálya ma nem bír azzal a vonzó erővel, amelyet szépsége megérdemelne. Ennek következménye, hogy a lelkeszhiány nálunk is-mindinkább érezhetővé válik. Ennek a tanévnek kimagasló eseménye volt a népfőiskolai tanfolyam, melyet első ízben rendezett az Akadémia, amelyben 34 falusi ifjú vett részt, akik nem csupán újabb ismereteket, de gazdag élményeket is szereztek maguknak, amelyek bizonyára megtermik gyümölseiket.

Gálffy Zsigmond: A kolozsvári Unitárius Kollégium Gimnáziuma Évkönyve. 1941—42. tanévről. Kolozsvár, 1942. 56 old.

A külső viszonyok miatt az ősi kollégium „Értesítőinek” hosszú láncolata egy időre megszakadt, bár a belső munka azért állandóan folyt. Most a bécsi döntés folytán ismét magyarrá lett Kolozsváron tisztán magyar nyelven kapunk tájékoztatást a 366 éves gimnáziumunk egy évi működéséről. Az Évkönyvet Benczédi Pálnak László Gyula tornatanár koporsójánál mondott gyászbeszéde nyitja meg. Ezt követi P. Szentmártoni Kálmánnak „A magyar nemzeti nevelés a családban és az iskolában” című jeles értekezése, amelyet szülői értekezleten olvasott fel, s amely folyóiratunkban is megjelent. Majd az iskola és a tanév rövid története után a tanárok egyházi, társadalmi és irodalmi működéséről, a kirándulásokról, a könyvtárak, szertárak, ifjúsági egyesületek, a tanulók érdemsorozatáról, az érettségi vizsgálatokról, a tanulók statisztikai adatairól, a felszerelésekről, az épületekről, az internátusról kapunk hű és pontos képet. A tanulók létszáma 269. Ebből unitárius 172 volt.

K Ü L Ö N F É L É K

KELEMEN LAJOS. Kelemen Lajos, az országosan ismert tudós, az Unitárius Irodalmi Társaság alelnöke, miután betöltötte a törvényben előírt korhatárt nyugalmaztatását kérte. tötte a törvényben előírt korhatárt, nyugalmaztatását kérte. sét. Azonban az Erdélyi Múzeum-Egylet közgyűlése a jeles tudós további munkásságát annyira szükségesnek és nélkülözhetetlennek tartotta, hogy sürgős felirathban kérte a minisztériumot, hogy továbbra is bizza meg a Múzeum-Egylet levéltárának kezelésével és rendezésével. A minisztérium is méltányolta Kelemen Lajos sok tudását és kiváló munkásságát. s őt továbbra is eddigi ügykörének az ellátásával megbízta. Valóban igazi érdemet ért ez a kitüntetésszámba menő megbízatás, mert Kelemen Lajos levéltári főigazgató szaktudása és minden kétségen felül álló becsületes munkássága pótolhatatlan és nélkülözhetetlen. Nekünk nemcsak örömünk, hanem büszkeségünk is ez az általános megbecsülés, melyben Kelemen afiának része van, aki, mint az E. K. Tanács tagja s a kolozsdobokai egyházkör felügyelő gondnoka, egyházi életünkben is tevékeny részt veszen. Isten sokáig éltesse a magyar kultúra javára s egyházunk dicsőségére.

A KÖZÉLET TISZTASÁGA. Háborús időkben rendkívüli intézkedésre van szükség. A háborúban felszabadulnak az emberi gyarlóságok és indulatok. Megsokasodnak a zavarosbarr halászni szeretők. Mint az áradat sok szemetet hoz felszínre, úgy háborús időkben is felülkerekednek a talmi-értékek. Mintha az emberek elveszítenék józan ítélő képességüket, féktelenül tiltott úton és hamis eszközökkel akarják megalapozni jövő boldogságukat. Így szenved csorbát az erkölcsi világrend, s elvész az igazság és becsület értéke. Ezért nem tudjuk eléggé méltányolni a magyar kormány azon törekvését.

hogy külön törvény által akarja biztosítani a közélet tisztaságát. Mert ahol elhatalmasodik a protekció, ahol úrrá lesz a rágalmasz, az egymás lekicsinylése, az alattomos áskálódás s a hátmegetti támadás sokféle faja, ahol az emberek álúton keresik előhaladásukat és boldogulásukat: ott megrendül az állam alapja és felfordul a társadalom rendje. Örök igazság, hogy minden állam „támasza, talpköve a tiszta erkölcs“.

A GYERMEKEK VALLÁSA. A visszaesatolt erdélyrészi és bánáti területeken 1942. július 1-ig még érvényben volt a román kultusztörvénynek azon intézkedése, hogy a vegyes házasságból született gyermekek vallását az apa határozza meg. Azonban a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter 4030—1942. számú rendelete 1942. július 1-től kezdve ezekre a területekre is kiterjesztette a magyar törvényeknek azt az intézkedését, mely szerint a különböző vallásfelekezethez tartozó házaspárok előtt egyszersmindenkorra megegyezhetnek arra nézve, hogy gyermekeik valamennyien az apa, vagy az anya vallását kövessék, megegyezés hiánya esetén a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását. Azonban a rendelkezés szerint az 1928. évi április 22. napja előtt létrejött és az állami jogszabályoknak megfelelően bejegyzett megegyezés a gyermek vallását illetően 1942. évi július 1-től ismét érvényes. E rendelet hatálya előtt megszületett gyermek vallása azonban nem változik meg. Azok, akik 1928. évi április 22. után és 1942. július 1. előtt kötötték házasságot, 1942. évi december 31-ig megegyezhetnek, hogy ez után születendő gyermekeik valamennyien az apa vagy az anya vallását kövessék. A már megszületett gyermekek vallása nem változik meg.

Az áttérésekre vonatkozólag egyelőre továbbra is még a román jogszabályok maradnak érvényben, mivel az erre vonatkozó magyar jogszabályok még nem léptek érvénybe.

BEIRATKOZÁS FÖGIMNÁZIUMAINKBA. Az új magyar élet hatása mutatkozik a középiskolákba beiratkozott tanulók létszámának emelkedésében. Ezt tapasztaljuk a mi főgimnáziumunkban is. Bár a kolozsvári főgimnázium ősi talaját képező aranyostordai és kükküllői egyházkör még mindig idegen megszállás alatt van, mégis az 1942—43. iskolai évre beiratkozott 250 tanuló, akik közül 169 unitárius. — A székelyke-

resztúri főgimnáziumba beiratkozottak száma 305 rendes és 14 magántanuló. Utóbbi helyen az I. gimn. osztályba olyan nagy volt a jelentkezők száma, hogy párhuzamos osztály beállítására vált szükségessé.

HÉT NYELVEN JELENIK MEG A NÉPTANÍTÓK LAPJA. Szinyei-Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy a Néptanítók Lapjában folyó évi szeptember 15-től kezdve a lap magyarnyelvű részének érintetlenül való meghagyása mellett német, szlovák, orosz, román, szerb és horvát nyelven is jelenjenek meg pedagógiai vonatkozású közlemények. Szinyei-Merse Jenő ezzel az intézkedéssel visszatért ahhoz a szentistváni gondolathoz, amelyet halhatatlan emlékéül elődje, Eötvös József báró követett akkor, amikor a Néptanítók Lapját 1867-ben, tehát éppen 75 évvel ezelőtt megindította és azt nyolc hazai nyelven jelentette meg. Hazánkban 2689 nem magyar tanítási nyelvű iskola van. Ezek közül több olyan, amelyben magyar tagozat is működik. A 2689 nem magyar tanítási nyelvű iskolában mintegy 5500 tanító tanít. Ezeknek nagyrésze nem tud annyira magyarul olvasni, hogy a Néptanítók Lapja magyarnyelvű cikkeit megértse. Ezek a tanítók a többnyelvű Néptanítók Lapja útján az anyanyelvükön írt cikkekből gyarapíthatják pedagógiai ismereteiket.

MÁRKOS ALBERT. Márkos Albert a kolozsvári unitárius főgimnázium magyar-latin szakos rendes tanára, betöltvén a törvényben megállapított szolgálati idejét, f. év szeptember hó 1-től kezdve nyugalomba vonult. Márkos egyike volt legképzettebb tanárainknak, aki szaktudásával jó hírnevet szerzett intézetünknek. Tanítványai pedig rajongásig szerették. A keze alól kikerült nemzedékek a hála és szeretet érzelmeivel emlegetik nevét és nemes egyéniségét. A tanítás fáradalmi mellett jutott még ideje arra, hogy tankönyvet írjon, a magyar nyelv egyes hibáira rámutasson s jó ízű humoros elbeszéléseivel gyönyörködtessen. Különösen nagy szolgálatot tett és teszen egyházunknak az Uzoni—Fosztó-féle kéziratos egyháztörténelem lefordításával, amelynek 5 kötetéből már egy hatalmas kötettel készen van. Ugyancsak lefordította „De Dualitate“ c. kisebb művét, melyet sokan Dávid Ferenc utolsó művének tartanak, s amely tiszta és határozott körvonalakban írja körül a jeles egyházalapító püspök felfogását

az ellene emelt kettős istenség vádjával szemben. Márkos A. csak a tanítás fáradalmaival tette le, de tovább folytatja megkezdett munkáját. Sőt nyugalomba vonulása után még eredményesebben folytathatja irodalmi tevékenységét. Mi továbbra is jó egészséget és munkakedvet kívánunk neki, hogy a jól megérdemelt nyugalmat sokáig élvezhesse.

AZ EGYHÁZI FŐTANÁCS ELMARAD. Az E. K. Tanács megállapította, hogy a jelenlegi külső körülmények nem alkalmasak az ideai E. Főtanács megtartására, s azt a folyó évről elhalasztotta.

AZ UJ HATÁRON TUL MARADT HÍVEINK HELYZETE. Nap-nap után újabb elszomorító híreket kapunk az idegen megszállás alatt maradt híveink és lelkészeink anyagi és lelki életéről. Különösen bántó az a rendszer, amellyel lelkipásztorainkat igyekeznek lehetetlenné tenni. Nemcsak, hogy hivatásuk teljesítésében akadályozzák, hanem fenyegetéssel, veréssel és bebörtönzéssel kínozzák, abban a tudatban, hogy a pásztor nélkül maradt nyájjal kényük-kedvük szerint bánhatnak. Ebből a gyötrelmes helyzetből egyesek szökve menekülnek, mások meg börtönben sínylődnek. Vajjon meddig bírjuk még ezt a veszedelmes és megszegyenítő helyzetet?!

HITOKTATÓ LELKÉSZEK. Újabb időben a magyar állam jóindulatú támogatásával több egyházközségünkbe u. n. hitoktató lelkészek nyertek alkalmazást. Valóban ideje, hogy a nagyobb egyházközségekben, hol a szoros értelemben vett lelkipásztori munka is megsaporodott s a hittani órák száma is megsokasodott, a munka megoszolják s az egyházközségi élet elmélyüljön. Azonban ezen hitoktató lelkészek helyzete, a rendes lelkésszel s az egyházközséggel való viszonya tudtunk szerint nincsen szabályozva. Ezért esetleg összeütközések, egyenetlenkedések keletkezhetnek. Ezért egyik sürgős feladatunk a helyzetek törvényes szabályozása.

Szerkesztésért felel: **Vári Albert.**

Felelős kiadó: **P. Szentmártoni Kálmán.**

Lengyel Albert nyomdája, Kolozsvárt, Bóyai-u. 7. sz., Tel.: 11-58.

Felelős vezető: **Lengyel Albert.**